

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
TEISĖS FILOSOFIJOS KATEDRA

Renatas Ivanauskas

Transporto teisės programos TRTmn5-01 gr. studentas

TEMA

**TEISĖS SOCIALINĖS FUNKCIJOS IR JŲ ĮGYVENDINIMO
LIETUVOJE PROBLEMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas-
Lekt. dr. L. Baublys

Vilnius, 2006

Turinys

Įvadas.....	3
1. Teisės socialinių funkcijų samprata.....	6
1.1. Teisės socialinės paskirties sampratos turinys.....	6
1.2. Teisės funkcijų sampratos turinys, juridinės kategorijos.....	10
1.3. Teisės socialinių funkcijų sampratos turinys.....	15
2. Asmenybės socializacijos problematika.....	22
2.1. Asmenybės socializacijos samprata.....	22
2.2. Asmenybės socializacijos problemos Lietuvoje.....	26
3. Teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje problemos.....	34
3.1. Teisės socialinių funkcijų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos Seimo vykdomojoje teisėkūroje.....	34
3.2. Teisės socialinių funkcijų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių veikloje.....	42
3.3. Teisės socialinių funkcijų įgyvendinimas Lietuvos Respublikos teismų sistemoje. Pirmosios instancijos teismai.....	49
Išvados ir pasiūlymai.....	58
Literatūros ir šaltinių sąrašas.....	60
Santrauka (lietuvių kalba).....	64
Santrauka (anglų kalba).....	66

IVADAS

1990 metais Lietuvos valstybėje buvo atkurta nepriklausomybė ir Lietuvos Respublikos piliečiai daug pažengė link socialinės teisinės valstybės formavimo. Apžvelgus paskutiniųjų metų teisinę raidą, galima pastebėti, kad teisiniai dokumentai yra iš tikrųjų kruopščiai parengiami, tačiau išsivyravus šalyje konformistiniam požiūriui, abejingumui teisingumu, teigiama socializuojanti įtaka nuolat silpnėja. Lietuvos mokslininkai ieškodami atsakymų šalyje egzistuojančioms problemoms spręsti pakankamai aiškiai išryškina pagrindines teises bei sociologines problemas skelbdami savo pagrįstas nuomones labiausiai rūpimais klausimais, tačiau visuomenės susidomėjimas įvairaus turinio straipsniais, monografijomis išlieka gan žemas. Tenka netgi konstatuoti susidomėjimo teisingumu nuvertėjimo faktą, ypač jaunimo tarpe.

Lietuvai atgavus nepriklausomybę, būtina atkreipti nemažą dėmesį į teisės, kaip socialinio instituto, veikimo kryptis ir būdus įgyvendinant teisės socialinę paskirtį. Suvokti, kad teisė yra glaudžiai susijusi ne tik su visuomenės, bet ir su valstybės politiniu, moraliniu gyvenimu. Rašant šį darbą bus iškeliamos teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo Lietuvoje problemos. Atkreipiamas dėmesys į pagrindines problemas – kylančias iš asmenybės socializacijos problemų. Taip pat darbe bus pabrėžiama, kad teisė gali būti tik tada veiksminga, kai valstybėje naudojama bendram visuomeniniam gėriui pasiekti. Kitais atvejais, kyla pavojus įsivyrauti teisiniam nihilizmui ir teisės įgyvendinimas visuomenėje jau negali užtikrinti socialinės tvarkos, kuri palaikytų visuomenės stabilumą. Norint sukurti socialinę teisinę valstybę, būtina siekti, kad kiekvienas valstybės pilietis galėtų įgauti teisingo socialinio elgesio, paremto teisės, moralės bei kitomis socialinėmis normomis, patirtį. Siekiant, kad augančios kartos ugdymas remtųsi doroviniu ir moraliniu elgesio pamatu.

Teisės teorijoje nėra susiklosčiusi vieninga teisės socialinių funkcijų tipologija. Pavyzdžiui viena ir ta pati funkcija vadinama skirtingai, nors atlieka vieną ir tą patį vaidmenį. Kai kurių vadovėlių autoriai išskiria daugiau socialinių funkcijų, kiti — mažiau. Vienų teisės socialinių funkcijų turinys atskleistas plačiau, kitų — siauriau. Vieningos tipologijos nebuvimas gali būti paaiškinamas atskleidus visuomenės intereso turinį, nustačius visuomenės intereso kryptį. Analizuojant teisės socialinių funkcijų įgyvendinimą Lietuvoje, būtina plačiau apžvelgti pastarojo dešimtmečio visuomenės raidos problemas, nusistovėjusias vertybių sistemas.

Skaudu konstatuoti, kad teisingumo įgyvendinimas mūsų visuomenėje pastaruoju metu yra nuvertinamas. Ignoruojant teisingumą arba nelaikant jo vertybe, atsiranda problemos teisės socialinių funkcijų įgyvendinime. Vargu ar galima tikėtis, kad teisės socialinių funkcijų

įgyvendinimo problemos bus išspręstos nelaikant teisingumo vertybe, nederinant savo naudos su artimojo nauda. Ypač problemos, atsirandančios asmenybės socializacijos procese, leidžia suprasti, kad Lietuvos piliečiams, sprendžiant įvairias valstybėje iškilusias problemas, reikalingas tarpusavio pasitikėjimas.

Teisės socialinių funkcijų ir jų įgyvendinimo Lietuvoje problemų klausimas yra be galo svarbus. Galima netgi konstatuoti faktą, kad Lietuvoje šis klausimas beveik tiesiogiai ir nenagrinėtas.

Šiame darbe atskleisti temos neįmanoma neapžvelgus tokių socialinių kategorijų kaip teisė, socialinė teisinė valstybė, socialinis interesas ir kt. Tik visapusiškai išanalizavę šias sąvokas mes galėsime atskleisti teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo Lietuvoje problemas. Darbe bus remiamasi Lietuvos, bei užsienio mokslininkų mintimis, bei argumentais, apžvelgta valstybės institucijų formuojama praktika.

Darbo objektas – teisės socialinės funkcijos ir jų įgyvendinimo Lietuvoje problemos.

Darbo tikslas. Pateikti teisės socialinių funkcijų loginę analizę išryškinant visuomenėje egzistuojančias teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo problemas. Taipogi atskleisti asmenybės socializacijos Lietuvoje problemas, jų santykį su visuomenėje iškylančiomis teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo problemomis susijusiomis su valstybės institucijų bei teisėkūros subjektų veikla.

Darbo uždaviniai:

- išanalizuoti teisės bei teisės socialinių funkcijų sampratų turinį, jų atskiras kategorijas;
- atskleisti teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo Lietuvos Respublikos teisėkūros subjekto veikloje problemas, atrandant problemų išsprendimo būdą.
- atskleisti teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo Lietuvoje Respublikos teismų sistemoje problemas.
- atrasti ir išnagrinėti asmenybės socializacijos problemas Lietuvoje, jas susiejant su teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo problemomis.

Darbo šaltiniai. Darbo šaltiniai yra Lietuvos bei užsienio mokslininkų darbai (knygos, straipsniai, monografijos), kuriuose nagrinėjami teisės socialinių funkcijų, socialinės teisinės valstybės, teisinės valstybės klausimai, ieškoma jų tarpusavio ryšio. Darbe bus analizuojami Lietuvos valstybinių institucijų bei nepriklausomų tyrimo centrų pateikiami statistiniai duomenys, teismų administracinės bylos.

Darbo metodai. Darbas yra rašomas taikant sisteminės, loginės, lyginamosios analizės, lingvistinį, kritikos, filosofinį, abstrakcijos, statistinį metodus. Pagrindiniai metodai naudojami darbe, buvo loginės, abstrakcijos bei lyginamosios analizės metodai.

Loginės ir statistinės analizės metodais buvo nagrinėta LR Seimo, Seimo kontrolierių, teismų veikla, mokslinė literatūra, teisės bei teisės socialinės funkcijos.

Remiantis abstrakcijos metodu buvo atskleisti esminiai kiekvienos funkcijos požymiai bei atsiribota nuo neesminių – t. y. kintančių, o todėl dėsningumų ir tendencijų neatskleidžiančių faktorių.

Lyginamosios analizės metodo pagalba, buvo lygintos teisės ir teisės socialinės funkcijos, jų turinys, mokslininkų nuomonės.

Apibendrinimo metodu darbo autoriaus buvo suformuluotos išvados. Lingvistinis metodas buvo taikomas aiškinant sąvokas.

1. TEISĖS SOCIALINIŲ FUNKCIJŲ SAMPRATA

1. 1. TEISĖS SOCIALINĖS PASKIRTIES SAMPRATOS

TURINYS

Šiame poskyryje autorius apžvelgs teisės socialinės paskirties sampratos turinį. Atskleisti teisės socialinės paskirties sampratą yra būtina norint plačiau suvokti teisės funkcijų bei teisės socialinių funkcijų turinį bei skirtumus. Kalbant apie teisės socialinę paskirtį, dalyje nebus keliamos atskiros problemos, o bus apžvelgiamos pagrindinės priežastys, sudarančios prielaidas teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo bei asmenybės socializacijos problemoms atsirasti.

Poskyrio pradžioje, siekiant tiksliau suvokti teisės socialinę paskirtį, būtina apžvelgti teisės socialinį ryšį su visuomene. Teisė, kaip socialinis reiškinys, visais laikais buvo susijusi su visuomene. Teigtina, kad teisė atsiranda kartu su visuomene ir yra suprantama kaip socialinis interesas, paverstas visuotinai privaloma elgesio taisykle. Klaidingai būtų manyti, kad teisės samprata gali būti atribojama nuo teisingumo sampratos. Anot mokslininko L. Baublio: „Teisingumas – tai pamatinis visuomeninio gyvenimo principas, nurodantis tam tikras – dorovines, teises, ekonomines, politines žmonių elgesio ribas ir galimybes“¹. Pabrėžtina, kad teisingumas tebelieka teisės pamatu, principu nuo antikos iki šių laikų².

Teisė nėra ir negali būti visiškai neutrali. Teisės, kaip sudėtingo visuomeninio reiškinio, vertybinių pobūdį ypač parodo teisės principai, implikuojantys bei „talpinantis“ savyje tam tikras vertybes³. Be to, teisė neturėtų būti suprantama, kaip priemonė įgyvendinti savanaudiškus interesus. Teisės sampratą reikėtų glaudžiai susieti ne su vieno asmens ar tam tikros vienos socialinės grupės intereso įgyvendinimu, o su socialinių grupių įgyvendinimo interesais.

Pasak A. Vaišvilos: „Teisė tai humanistinė idėja (įsisamoninti žmonių interesai), paversta visuotinai privalomo elgesio taisykle (teisės norma), o galiausiai – žmonių elgesio realybe (teisiniais santykiais)“⁴. Jau pačios teisės sampratos loginė analizė leidžia daryti prielaidą, kad atskiro individo visuomenėje egzistavimo pagrindas yra tam tikrų viešpataujančių, viename ar kitame valstybės vystymosi etape, taisyklių prisilaikymas. Žvelgiant iš arčiau suvokiame, kad teisės sampratoje atsispindi trys teisinės būties lygmenys: 1) teisinės idėjos; 2)

¹ Baublys L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai*. Monografija, Vilnius, 2005, p. 33.

² Baublys L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai*. Monografija, Vilnius, 2005, p. 55.

³ Spruogis E., Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos, Daktaro disertacijos santrauka, Vilnius, 2002, p. 7.

⁴ Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 60

teisės normos; 3) teisinio santykio. Teisės tapsmas prasideda nuo teisinės idėjos ir rutuliuojasi teisės normos ir teisinių santykių link. Darbo autoriaus manymu, mūsų pasirinktas tyrimo objektas įgalina pagrindiniu laikyti teisinės idėjos būties lygmenį, nes būtent šio lygmens vystymosi etape, individo (bendruomenės) sąmonėje pradėdamas kurti pageidaujamas socialinis santykis, kuris vėliau gali būti realizuojamas. Kuo labiau individo sąmonėje teisė yra atskirta nuo teisingumo ir socialinės tvarkos sampratų, tuo beprasmiškesnis tampa „teisinės“ idėjos virtimas visiems privaloma elgesio taisykle. Tokia idėja, virtus visiems privaloma elgesio taisykle, negalėtų užtikrinti socialinės tvarkos, o sudarytų galimybes vystytis griovimo tendencijom.

Kaip parodo mūsų valstybės paskutiniųjų metų teisinė gyvavimo istorija, vykstant visuomenės teisiniai socializacijai, įvairios teisinės bei socialinės problemos iš tikrųjų egzistuoja ir jos persiduoda augančioms kartoms. Nesiimant priemonių pašalinti valstybės vystymosi etape išskylančių asmenybės socializacijos problemų, gali iškilti teisinio nihilizmo pavojus, be to, teisės socialinė paskirtis, ateinančių kartų, gali būti klaidingai suvokta. Tačiau apie tai, kiek plačiau darbo antrojoje dalyje.

Anot A. Vaišvilos: „Teisės socialinė svarba prilygsta tokioms fundamentinėms, žmoniškumą išreiškiančioms kategorijoms kaip moralė, valstybė, kultūra ir kitos. Mat teisė, kaip ir minėtos kategorijos, padeda žmogui tapti žmogumi ne kaip biologinei rūšiai, o kaip socialinei būtybei, sugebančiai būti ne tik savaime, bet ir drauge su kitais“⁵. Čia svarbu pabrėžti demokratinės ir totalitarinės teisės sampratų skirtumą. Totalitariniame režime teise virsdavo interesas, disponuojantis socialine jėga, pirmiausia ekonomine. Teisė buvo kildinama iš žmonių materialųjų interesų bei nuosavybės santykių. Demokratinėje visuomenėje teisė yra suprantama kaip socialinių grupių interesas, glaudžiai susijęs su teisingumu šalyje įgyvendinimu. Dominuoja ne jėgos, o teisės ir teisingumo persvara. Pabrėžtina, kad demokratinėje visuomenėje įstatymai veikia ne patys savaime, o per žmones. Išlaikoma teisių ir pareigų vienovė.

Teisė tiesiogiai išprasmina visuomenėje, kaip socialinio elgesio reguliatorius, jį apima ne tik teisės šaltinius, struktūrą, bet ir socialinę paskirtį, funkcijas. Teisės socialinė paskirtis, pasak V. Šlapkausko, tai būtent tas tikslas, kuriam teisė savaime susiklosto arba sąmoningai kuriama ir dėl kurio egzistuoja⁶. Teisė saugo visų visuomenės narių teises ir lemia jų įgyvendinimą, derina priešingus interesus. Panašiai apie teisės socialinę paskirtį pasisako ir S. Vansevičius: „Socialinė teisės paskirtis – būti nuolatiniu patikimu reguliavimo ir gynybos mechanizmu, garantuojančiu visuomeninių santykių dalyviams ir jų kolektyvams teisėto elgesio erdvę greta ekonominių, bendrųjų socialinių ir psichologinių reguliatorių ir stimulų visoje

⁵ Ten pat, p. 57

⁶ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 445

materialiųjų ir dvasinių interesų sistemoje⁷. Šioje sąvokoje yra aiškiai kalbama apie žmonių socialinių santykių visuomenėje reguliavimą. Visuomenėje, kurioje sparčiai besivystantiems žmonių santykiams vystosi ir visuomenės kultūra, kaip neatsiejama visuomenės dalis.

Kalbant apie teisės socialinę paskirtį, suvokiame, kad teisės socialinė paskirtis keičiasi priklausomai nuo teisės sampratos pokyčių. Vienokią vaidmenį atlieka teisės socialinė paskirtis totalitarinio režimo valstybėse, kur žodžiai „laisvė, nepriklausomybė“ nėra beveik naudojami teisės teorijoje, moksle, mokslininkų veikaluose. Kitokią vaidmenį atlieka demokratinėje santvarkoje, kur kiekvienam individui siekiama užtikrinti laisvai reikšti savo nuomonę, dalyvauti valstybės vykdomoje vidaus politikoje kuriant visuomenės gėrį. Dar konkrečiau šį skirtumą išvelgia A. Vaišvila: „Jeigu remsimės teisiniu etatizmu, tai teisės socialinė paskirtis – įtvirtinti valstybės ir už jos stovinčios ekonomiškai ir politiškai vyraujančios žmonių grupės (klasės) valią, o jeigu vadovausimės pilietinė teisės samprata, tai teisės paskirtis – apsaugoti visų visuomenės narių pagrindines teises ir laisves vienodai veiksmingomis priemonėmis“⁸.

Visuomenėje teisė atsiranda ir egzistuoja ne vien tik tam, kad derinti priešingus interesus, bet ir tam, kad jų pagalba galėtų būti palaikoma tvarka, įsivyratų teisingumas. Mokslininkas A. Podgurecki teigia, kad žmonės pasitiki teise tiek, kiek mano ją esą „ramsčiu“, sudarančiu sąlygas teisingam teisinės sistemos visumoje funkcionavimui⁹. Todėl tampa aišku, kad visuomenė negali vadintis laisva ir nepriklausoma jeigu teisingumo įgyvendinimas joje atlieka antraeilį vaidmenį. Galima būtų čia pateikti totalitarinio režimo žlugimo Lietuvoje pavyzdį, kai mūsų valstybėje buvo atkurta nepriklausomybė ir šalies gyventojai atgavę laisvę buvo skatinami iš naujo kurti savo socialinę teisinę valstybę. Tačiau vystantis socialiniam individų bendradarbiavimui (santykiams) tokios sąvokos kaip teisingumas, tvarka, moralinė atsakomybė buvo iš dalies pamirštos. Todėl valstybėje iškilo kita, jau pagrindinė problema – laisvės įgyvendinimo problema, kuri tapo ne tik atskiro individo problema, bet ir visos visuomenės problema. Laisvės, kaip vertybės suvokimas dalinai nebuvo siejamas su etinės ir moralinės atsakomybės jausmu, o su savanaudiško tikslo siekiu. Be to, pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais buvo pastebėtas staigus naujų, visiškai priešingų neigiamų vertybių antplūdis, sukėlęs visuomenėje socialinį šoką. Buvo sunaikintos ne tik senos, atgyvenusios vertybės, bet taip pat ir tos kurios yra universalios, t.y. teisingumas, savitarpio supratimas ir pan.. Akivaizdu, kad senų vertybių sistemos pašalinimas turėjo sekti kartu su naujos, alternatyvios sistemos įtvirtinimu. Tokiu būdu galima buvo išengti „vertybių vakuomo“, kuri, pirmaisiais

⁷ Vansevičius S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 99

⁸ Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 138

⁹ Подгурецкий А. *Очерк социологии права*. Прогресс. Москва. 1974, p. 255.

Lietuvos nepriklausomybės metais, buvo užpildę kriminalinio pasaulio diktuojamos mados (orientyrai).

Pažvelgę į istoriją pamatysime, kad teisės socialinė paskirtis buvo nusakoma įvairiai:

Aristotelis: „Įstatymo tikslas yra bendra gerovė arba visų piliečių, arba tik kilmingųjų, arba tik tų, kurie pasižymi dorybėmis arba kuo nors kitu“¹⁰.

Leonas Sapiega (1588 m.): „Teisynas yra sudarytas tam, kad galingas ir turtingas nesavivaliautų, kad kiekvienas akiplėša būtų pažabotas, kad jis, bijodamas teisės, nuo bet kokios savivalės susilaikytų, kad negalėtų niekinti ir engti mažesnio ir silpnesnio“¹¹.

P. Leonas: „Teisės tikslas – apsaugoti asmens laisves ir suderinti priešingus interesus“¹².

Iš tikrųjų žvelgiant šių dienų akimis galima pastebėti, kad teisės socialinės paskirties sampratoje atsispindėjo ir atsispindi žmogaus teisių ir laisvių apsauga, dėmesio centre išlieka žmogus, jo vertybės.

Užsienio šalių mokslininkai (Alekseev S. S. bei Lifšic R. Z.) panašiai apibrėžia teisės socialinę paskirtį. Jų nuomone, teisės socialinė paskirtis tai tas tikslas, dėl kurio teisė yra kuriama ir egzistuoja bei atlieka teigiamą vaidmenį individams ir visuomenei. Nagrinėdami teisės socialinės paskirties sampratos turinį, mokslininkai pabrėžia pagrindinių teisės socialinių vertybių vaidmenį. O būtent patikslina, kad teisės dėka:

— visuomenėje palaikoma socialinė tvarka bei visuomeniniai ryšiai.

— pasiekiamas tarptautinių ryšių tikslumas bei apibrėžtumas. Teisinio reguliavimo pagalba įmanoma pašalinti nukrypimus nuo teisingo socialinio elgesio.

— visuomenės nariai gali laisvai disponuoti savo nuosavybe, kitų asmenų neleistinas elgesys yra ribojamas atitinkamomis poveikio priemonėmis.

— suteikiama visuomenės nariams pilnavertiškumo jausmą, laisvės ir teisingumo vienovę.

— greičiau įsivyrąja teisingumas bei produktyviau funkcionuoja valstybinės institucijos¹³.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą medžiagą, galima apibrėžti teisės socialinės paskirties sampratą plačiaja prasme: „Teisės socialinė (bendruomeninė) paskirtis – saugoti ir ginti žmogaus

¹⁰ Aristotelis *Rinkiniai raštai*. Vilnius, 1990, p. 146

¹¹ Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 162

¹² Ten pat, p. 162

¹³ prieiga per internetą, <http://www.lawbook.by.ru/theory/alexeev/16.shtml>, <http://teoriya.chat.ru/>, 2006-11-15 d.

teisės bei laisvės ir sudaryti teisinės galimybės visuomenės pažangos raidai, kuri turi užtikrinti žmogaus gyvenimo kokybės augimą¹⁴.

Socialinė teisės paskirtis yra įgyvendinama teisės funkcijomis. Teisės funkcijų turinys keičiasi priklausomai nuo socialinės teisinės paskirties visuomenėje supratimo lygio. Tam, kad galima būtų aiškiau suvokti glaudų teisės socialinės paskirties su teisės funkcijomis santykį, būtina atskleisti teisės funkcijų turinį.

1. 2. TEISĖS FUNKCIJŲ SAMPRATOS TURINYS, JURIDINĖS KATEGORIJOS

Šioje darbo dalyje darbo autorius kalbės apie teisės daromą poveikį žmonių elgesiui, o būtent bus apžvelgtos teisės poveikio žmonių elgesiui kryptys, teisės funkcijų sampratą bei atskirų teisės funkcijų juridinių kategorijų turinys.

Kaip buvo minėta anksčiau (žr. 1. 1. poskyrį), atskiro individo visuomenėje egzistavimo pagrindas yra tam tikrų valstybėje viešpataujančių taisyklių prisilaikymas, valstybės sankcionuotų normų laikymasis. Tačiau tam, kad žmonių santykiuose neįsivyrautų chaosas, kiekviena valstybė priklausomai nuo santvarkos, nustato teisės veikimo visuomeniniams santykiams kryptis ir būdus, kurių pagalba reguliuoja individų teisinius santykius, t. y. teisės funkcijų pagalba, įgyvendina teisės socialinę paskirtį valstybėje. Kalbant apie teisės funkcijas, dažniausiai turime omenyje teisės normų pagalba vykdomas visuomenės individų elgesio permainas ir su tuo susijusius faktinius ir teisinius padarinius, o ne patį faktą, kad teisės norma vienaip ar kitaip kvalifikuoja apibrėžtus piliečių poelgius¹⁵. Teisės normos vienaip ar kitaip paveikia žmonių elgesį, elgesio sunorminimu siekiant socialinės tvarkos valstybėje įsivyravimo.

Priklausomai nuo valstybėje vyraujančio teisės ir teisingumo sampratos tarpusavio ryšio, teisės funkcijos gali skirtis savo turiniu. Be abejo, jų turinys gali priklausyti nuo to, kaip konkrečiu laikotarpiu suprantama teisės socialinė paskirtis. Įvairiuose demokratinėse valstybėse teisės funkcijos yra įvardijamos skirtingai, nors atlieka vieną ir tą patį vaidmenį. Šis įvardijimo skirtingumas labiausiai susijęs su pagrindine – reguliavimo teisės funkcija, kuri pavyzdžiui Vokietijoje yra vadinama – tvarkos funkcija. Lietuviškų teisės vadovėlių autoriai (pvz. A. Vaišvila) išskiria sekančius demokratinės valstybės, teisės poveikio žmonių elgesiui kryptis ir būdus:

¹⁴ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 452

¹⁵ W. Lang, J. Wroblewski, S. Zawadzki. *Teoria państwa i prawa*. Warszawa: 1986, p. 339

- reguliavimo
- priešingų interesų derinimo
- valstybės prievartos (sankcijų) legalizavimo ir normavimo (represinė)
- informavimo
- auklėjimo.

Pažymėtina tai, kad teisės funkcijos neveikia pavieniui, jos veikia tik tarpusavyje sąveikaudamos.

Teisės funkcijų turinio apžvalgą galima būtų pradėti nuo pagrindinės – reguliavimo funkcijos turinio atskleidimo.

Reguliavimo funkcija – tai pagrindinis teisės poveikio žmonių santykiams būdas, kai asmens teisės (vertybės) saugomos nustatant vienam teisinio santykio dalyviui teisę į tam tikrą vertybę (gyvybę, sveikatą, laisvę, turtą ir t. t.), o kitiems asmenims nustatoma pareiga susilaikyti nuo žalingo elgesio tų vertybių turėtojo atžvilgiu arba atlikti jam pozityvius veiksmus¹⁶.

Minėtos funkcijos turinys nusako, kad šia funkcija teisė orientuojasi į žmogaus protą ir valią. Reguluojant visuomenės narių santykius užtikrinama piliečių teisinė padėtis. Siekiama, kad individai vieni kitų atžvilgiu būtų juridškai lygūs. Ši funkcija yra orientuojama į žmogų kaip į protingą būtybę, jos pagalba siekiama reguliavimo pagrindu įtvirtinti valstybėje paklusnumą valstybės nustatytoms teisės normoms. Šiuo konkrečiu atveju galima būtų apibrėžti teisės normų ir visuomenės paklusnumo joms santykio ribas reguliuojant visuomeninius santykius. Minėtos ribos suvokimas yra būtinas siejant visuomenės paklusnumą su teisės normomis. Paklusnumas pats savaime neturi savyje moralinių ypatybių. Iš vienos pusės tai atrodo gan įdomiai, juk visuotinai priimta, kad paklusnumas valstybėje viešpataujančioms taisyklėms iš esmės būtinas. Tačiau taip yra ne visada. Pažvelgę į istoriją prisiminsime, kad tikriausiai nebuvo labiau paklusnių žmonių negu komunistinės partijos nariai, jie buvo paklusnūs savo vadovui, paklusnūs iškeltam tikslui. Bet tas paklusnumas nebuvo paremtas teisingumo įgyvendinimu. Valstybėje siekiamas įgyvendinti tikslas buvo nutolęs nuo teisingumo, o tai reiškia, kad pasmerktas žlugimui. Todėl pastebėtina, kad į elgesio taisyklę pretenduojančio intereso (idėjos) tikslas žmogaus sąmonėje negali būti siejamas, pavyzdžiui su savanaudiško ekonominio tikslo siekimu, o privalo būti susijęs su visuomenės tvarkos, keliančios žmogui pasitikėjimą, kūrimu. Demokratinės valstybės reguliavimo funkcijos tikslas skiriasi nuo totalitarinio režimo funkcijų tikslo. Demokratinėje visuomenėje asmenys vienas kito atžvilgiu laikomi juridškai lygiais: jiems pripažįstama tiek teisių, kiek jie vykdo vienas kitam jų teisės garantuojančias pareigas. Todėl

¹⁶ Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 188

išnyksta vienu privilegijos ir kitų prievolės, į jų vietą ateina naujos sąvokos – teisės ir pareigos, jų vienovė (pusiausvyra)¹⁷.

Reguliavimo funkcija įtakoja visuomeninius individų santykius apibrėždama tam tikras elgesio ribas valstybės sankcionuotomis teisės normomis, kurios sudaro normalaus visuomenės funkcionavimo pagrindą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad reguliavimo funkcija reguliuodama individų santykius atlieka taip pat ir apsauginį vaidmenį. Nustatant individui teisę naudotis teisės normų saugoma vertybe, jis kartu įpareigojamas tai daryti nevaržant kito žmogaus teisių, bei individas įgyja teisę reikalauti iš kitų asmenų elgesio, nedarančio žalos jo gėriui. Kita vertus, lenkų mokslininkai kaip atskirą funkciją išskiria apsauginę funkciją. Apsauginė funkcija, kurios turinys turėtų atspindėti valstybės teisės normas pažyminčias visumą vertybių, kurios visuomenėje privalėtų būti gerbiamos, bei apsauginių elementų visumą, kurių pagalba realizuojamos šios vertybės¹⁸. Kai kurie pastarojo dešimtmečio lietuviškų teisės vadovėlių autoriai, pavyzdžiui S. Vansevičius, taip pat išskiria atskirai apsaugos funkciją ir laikosi nuomonės, kad apsaugos funkcija apibūdina teisę, darančią ypatingą poveikį žmonių elgesiui, paveikiant jų valią sankcijos grėsme¹⁹.

Apžvelgus reguliavimo funkcijos turinį, būtina užsiminti apie šios funkcijos pobūdį, nurodantį priešingų interesų derinimo (socialinio kompromiso) funkciją.

Pasak A. Vaišvilos: „priešingų interesų derinimo funkcijos vaidmuo yra tas, kad socialiniai santykiai reguliuojami ne bet kaip, o derinant priešingus teisės subjektų interesus, neleidžiant nei vienam iš jų per daug išgalėti kitų socialinių grupių interesų ignoravimo, siaurinimo sąskaita“²⁰. Priešingų interesų derinimo (socialinio kompromiso) funkcija papildo reguliavimo funkcijos turinį. Ji, kaip ir reguliavimo funkcija, reguliuoja individų elgesį ir yra nukreipta į jų protą bei valią. Priešingų interesų suregulavimas valstybėje, esant skirtingam individų požiūriui į valstybės sankcionuotų elgesio taisyklių laikymąsi, yra šios funkcijos uždavinys.

Priešingų interesų derinimo funkcija neturi aiškiai apibrėžtų ribų. Tai reiškia, kad ji yra realizuojama kiekvieno individo elgesyje ir derina priešingų interesų santykius taip, kad būtų pasiektas kompromisas garantuojant visų visuomenės narių vienodą teisių apsaugą. Įgyvendinant šią teisės funkciją valstybėje yra mažinamas prievartos poreikis. Ši teisės funkcija yra būdinga demokratinėms, liberalaus požiūrio valstybėms.

¹⁷ Ten pat, p. 189

¹⁸ A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziembinski. *Zarys teorii państwa i prawa*. Warszawa, 1994, p. 272

¹⁹ Vansevičius S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 103

²⁰ Ten pat, p. 189

Priešingų interesų derinimas išlieka produktyvus tik tuo atveju, jeigu visuomenė prisilaiko moralės normų, gerbia teisingumą, bei siekia socialinės tvarkos, paremtos teisingumo valstybėje įgyvendinimu. Kitais atvejais sureguliuoti visuomeninius santykius yra įmanoma tik taikant sankcijas už teisės normų pažeidimus. Tačiau kalbėti apie socialinę teisinę valstybę, kurioje didesnės dalies piliečių teisėtas elgesys yra palaikomas bauginimu pritaikyti sankcijas ir atitinkamas poveikio priemonės už teisėto elgesio nesilaikymą, tampa netikslinga, nes socialinė teisinė valstybė gali būti formuojama tik ant tvirto moralinio ir etinio pagrindo, jos individams suvokiant demokratinių vertybių vertę ir jų prisilaikant.

Demokratinės valstybės teisėje taip pat išlieka ir valstybės prievartos (sankcijų) legalizavimo ir normavimo (represinės) funkcija. Ji išplaukia iš būtinybės garantuoti teisės normomis nustatomų pareigų įsakumą. Ši funkcija nustato pobūdį ir mastą valstybės prievartos, kurią leidžiama taikyti už reguliacinių teisės normų nustatomų įpareigojimų, draudimų nevykdymą. Jos esmė pirmiausiai sudaro imperatyvas – bausti²¹. Minėta funkcija užtikrina reguliavimo funkcijos veiksmingumą.

Nagrinėjant valstybės prievartos (sankcijų) legalizavimo ir normavimo (represinės) funkcijos turinį vertėtų atkreipti dėmesį į laisvos visuomenės ir atskiro individo santykius. Pagal F. A. V. Hayek, norint išsaugoti laisvą visuomenę individui privaloma ir prievartine jėga sankcionuojama gali būti tik toji teisės dalis, kurią sudaro teisingo elgesio taisyklės (paremtos moralės normomis). Todėl siekiant kompromiso, prievartos pagalba, įstatymų leidžiamąją galią turinčių institucijų pareigūnai turėtų suvokti, kad teisė tarnauja teisingumui, o ne atskiriems savanaudiškiems interesams. Preziumuojama, kad valstybė reguliuodama individų santykius įgyvendina teisingumą. Vadinasi valdžios reikalavimu, individo atžvilgiu teisingumo klausimas turi būti sprendžiamas pagal teisingo elgesio taisykles, o ne pagal konkrečius padarinius, kuriuos atskiru atveju sukelia jų vykdymas²². Teisėkūros subjektai nustatydami visiems privalomas elgesio taisykles, privalo suvokti, kad jų turinyje turi atsispindėti teisingumo siekis. Be abejo, pasiekti socialinį kompromisą visuomenėje nenaudojant prievartos, ne visada įmanoma. Tačiau prievarta demokratinėje valstybėje neturėtų būti išskirtinė sąlyga kompromiso tikslui siekti. Ji turėtų atlikti antraeilį vaidmenį. Prievarta valstybėje turėtų būti pateisinama tik tuo atveju, jeigu ji naudojama universaliomis teisingo elgesio taisyklėmis, vienodai galiojančioms visiems piliečiams, palaikyti²³. Darbo autoriaus manymu, prievartos valstybėje taikymas neturėtų būti

²¹ Ten pat, p. 189

²² Hayek Friedrich A. Von. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė II tomas*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 57

²³ Ten pat, p. 78

svarbiau, negu individo auklėjimas ir įtikinėjimo priemonių naudojimas, moralinės atsakomybės jausmo individe ugdymas.

Trumpai apžvelgus valstybės prievartos (sankcijų) legalizavimo ir normavimo (represinė) funkciją, svarbu paminėti informavimo funkcijos turinį, kuris yra susijęs su privalomu teisės normų paviešimu. Ši funkcija nurodo, kokio elgesio reikalauja konkreti teisės norma ir kokios sankcijos bus taikomos tiems, kurie naudosis tam tikromis teisėmis ir nevykdys joms nustatytų pareigų²⁴. Informacija apie teisėto elgesio reikalavimus žmonės gauna iš įvairių informacijos šaltinių. Valstybė privalo pasirūpinti, kad kiekvienas visuomenės individas turėtų laisvą priėjimą prie informacijos apie valstybės leidžiamus teisinius dokumentus. Demokratinei visuomenei turėtų būti naudinga informuoti kiekvieną valstybėje gyvenantį individą dėl teisėto elgesio, o individams būtų naudinga šių žinių įgyti ir tobulinti jas teisinių dokumentų žinojimo srityje. Individui žinios būtinos tam, kad jis galėtų laikytis įstatymų, bei dalyvauti demokratinėse valdymo procedūrose. Valstybėje gyvenantys piliečiai turėtų būti jau nuo vaikystės pratinami prie bendros pagarbos valstybėje vyraujančiom teisės normoms. Valstybė turėtų sudaryti galimybę žmonėms ne tik susipažinti su teisiniais dokumentais, bet ir visuomenės informavimo priemonėmis, aiškinti teisinių dokumentų turinį. Panašios išvados priėjo ir Rusijoje surengtame tarptautiniame seminare, dalyvavę įvairiausių pasaulio šalių mokslininkai, kurie dar kartą pabrėžė, kad kiekvienoje teisinėje valstybėje turi galioti principas: “nemo lex ignorare censitus est”, t. y. įstatymų nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės. Šiuo atveju valstybė privalo sudaryti sąlygas žmonėms susipažinti su “įstatymo raide” ir šis susipažinimas turi apimti ne tik įstatymus ir poįstatyminius aktus, bet individams turėtų būti prieinama ir įstatymų taikymo praktika bei valstybės žinoma neslapto pobūdžio informacija apie juos²⁵.

Apžvelgus paskutiniojo dešimtmečio Lietuvos nepriklausomybės gyvavimo istoriją pastebėtina, kad per paskutiniuosius dešimt metų valstybės piliečiai nėra pakankamai gerai informuojami apie naujai priimamus teisinius dokumentus, jų taikymo sritį, turinį ir pan.. Su teisinio dokumento turiniu susijusi informacija yra prieinama nemokamai, tačiau teikiamos mokamos, paliginus su nemokamos, teisinės informacijos kokybė kelia abejonių, panašiai kaip ir visuomenės susidomėjimas teisės aktais.

²⁴ Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 191

²⁵ *Доступ граждан к правовой информации как условие развития правосознания и формирования правовой культуры (по материалам международных “круглых столов”)* // Государство и право. 2001. №9.-С.109.

Informacijos apie teisės aktus gavimas padeda piliečiams naudotis savo teisėmis nepažeidžiant kitų asmenų teisių, teisinės tvarkos²⁶. Piliečiai tampa labiau teisiškai išprusę, vystosi jų teisinė sąžinė bei jie sugeba aktyviau prisidėti prie bendro visuomeninio gėrio kūrimo.

Apibendrinant teisės funkcijų turinių apžvalgą, priartėjome prie auklėjamosios teisės funkcijos, kuri yra tarsi visų teisės funkcijų apibendrinimas. Ji skatina asmenį apmąstyti tą žalą, kurią jis patirs nepakludamas teisės imperatyvams, taip pat tą bendrą naudą, kurią jam garantuoja teisėtas elgesys²⁷. Tai skatina individą gerbti kito visuomenėje gyvenančio individo teisės ir teisėtus interesus, derinti savo naudą su artimo nauda bei ugdyti savyje atsakomybės jausmą.

Aptartoje teisės funkcijų sistemoje teisinio reguliavimo funkciją reikėtų laikyti pagrindine, o visas kitas funkcijas, sprendžiant iš turinio yra išvestinės iš teisinio reguliavimo funkcijos, arba ją papildančios. Panašiai yra ir teisės socialinių funkcijų sistemoje, kur visos kitos teisės socialinės funkcijos yra išvestinės iš teisinės integracijos funkcijos bei ją papildančios.

1. 3. TEISĖS SOCIALINIŲ FUNKCIJŲ SAMPRATOS TURINYS

Kalbant apie teisės socialinių funkcijų sampratą bei teisės socialines funkcijas, svarbu apibrėži socializacijos, socialinių funkcijų sampratą bei palyginti teisės socialines funkcijas su teisės funkcijomis. Iš pirmo žvilgsnio teisės funkcijos savo turiniu yra labai panašios su teisės socialinėmis funkcijomis, tačiau esminis skirtumas atsiskleidžia plačiau išnagrinėjus teisės socialinių funkcijų turinį bei apibrėžius aukščiau minėtas sąvokas. Taigi toliau, apžvelgiant teisės socialinių funkcijų turinį, darbo autorius sieks išvelgti skirtumą tarp teisės socialinių funkcijų ir teisės funkcijų.

Pradėkime nagrinėti teisės socialinių funkcijų turinį nuo socializacijos sampratos apibrėžimo: “Socializacija – tai bendrijos kultūros (vertybių, idėjų, elgesio normų ir supratimo stereotipų) perėmimo procesas ir jo rezultatai“. Šis procesas yra dvipusis: žmogus perima visuomenės (socialinės grupės) kultūrą ir šiame procese save atskleidžia, t. y. įgyja subjektyvų tapatumą ir daro grįžtamąjį poveikį socializacijos agentams²⁸. Pažvelgus į sampratos turinį teigtina, kad socializacija siekiama visuomenę paversti bendruomene. Be to, individai, atskleisdami save socializacijos procesuose, ne tik daro poveikį socializacijos agentams, bet ir patys yra veikiami teigiamo socialinio spaudimo.

²⁶ Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2004, p. 191

²⁷ Ten pat, p. 192

²⁸ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 513

Socialinė funkcija – tai vaidmuo, kurį atlieka vien tas arba kitas socialinės sistemos elementas, jo organizacija, įgyvendinanti socialinių grupių ar visos visuomenės interesus. Teisės socialinės funkcijos – tai teisės, kaip socialinio instituto, veikimo kryptys ir būdai įgyvendinant teisės socialinę paskirtį²⁹. Be abejo, teisė yra socialinis institutas ir jos, kaip socialinio instituto funkcionavimo bruožai yra svarbūs. Būtent jie lemia teisės socialinių funkcijų išskyrimo prielaidas.

Pagrindinį, teisės funkcijų nuo teisės socialinių funkcijų ir atvirkščiai, skirtumą galima aiškiau suvokti iš žemiau pateikto praktinio pavyzdžio.

Ne paslaptis, kad viena iš pagrindinių vertybių yra sveikata, todėl žmonės rūpinasi ja ir stengiasi apsaugoti nuo neigiamo poveikio. Piliečiams yra svarbu jaustis saugiais, todėl teisė, reaguodama į visuomenėje nusistovėjusį teisėtą interesą, privalo apsaugoti šią vertybę. Vertybės apsauga, teisė įgyvendina, pavyzdžiui, reguliacine funkcija, nustatant vienam teisinio santykio dalyviui teisę į šią vertybę, kitiems pareigą susilaikyti nuo žalingo elgesio vertybės atžvilgiu. Reguluojant šį teisinį santykį automatiškai yra įgyvendinamas visos visuomenės interesas. Pasireiškia teisės, kaip socialinio instituto vaidmuo. Teisei veikiant, kaip socialiniam institutui išryškėja jos socialinis vaidmuo, kuris yra įgyvendinamas teisės socialinėmis funkcijomis.

Apibendrinus aukščiau pateiktą pavyzdį bei sąvokas galima būtų pabrėžti, kad teisės funkcijos nuo teisės socialinių funkcijų skiriasi savo normatyviškumu. O teisės socialinių funkcijų nuo teisės funkcijų skirtume pabrėžiamas pagrindinis skirtumas – socialumas.

Dažniausiai išskiriamos šios teisės socialinės funkcijos:

- integracijos
- reguliavimo
- komunikacijos
- socializacijos
- socialinės prievartos legalizavimo ir norminimo.

Pažvelgus į kaimynines šalis, galime pastebėti, kad pavyzdžiui kai kurie Rusijos ir Ukrainos respublikų teisininkai (E. A. Якуба, E. И. Усова) laikosi nuomonės, kad įgyvendinant teisės socialinę paskirtį dažniausiai turėtų būti išskiriamos sekančios teisės socialinės funkcijos:

- integracijos
- reguliavimo
- apsauginė
- komunikacijos

²⁹ Ten pat, p. 453

- socializacijos³⁰

Teisės socialinių funkcijų turinio apžvalgą galima būtų pradėti nuo pagrindinės – integracijos funkcijos turinio atskleidimo.

Teisės socialinės integracijos funkcija – tai teisės kūrimas ir jos įgyvendinimas siekiant užtikrinti ir išsaugoti visuomenės narius jungiančią ir visą visuomenę persmelkiančią socialinę tvarką, kuri palaikytų ir skatintų santykinai susitelkusios visuomenės stabilų gyvenimą³¹. Socialinės tvarkos visuomenėje palaikymas pats savaime nėra lengvas uždavinys. Dažniausiai valstybėms vystymosi etape tenka reguliuoti visuomenės gyvenimą ištisus dešimtmečius, kol pagaliau išivyrauja socialinė tvarka, kuri žmogui kelia pasitikėjimą. Siekiant išugdyti visuomenės pasitikėjimą socialine tvarka, būtina stengtis sušvelninti valstybėje egzistuojančių neigiamų grėsmių poveikį, atkreipti visuomenės dėmesį į moralines vertybes ir išmokyti individus jomis tinkamai naudotis. Aptariama teisės socialinė funkcija savo turiniu ir daromu poveikiu yra panaši į teisės reguliavimo ir teisės socialinio kompromiso funkcijas. Šį ryšį galima išvelgti socialinio santykio reguliavime, pasireiškiančiu priešingų interesų derinimu. Derinant priešingus interesus siekiama, kad visuomenėje vyrautų visiems pasitikėjimą kelianti socialinė tvarka, būtų palaikomas visuomenės stabilus gyvenimas bei neišgalėtų interesai galintys spartinti griovimo tendencijų šalyje vystymąsi.

Socialinio kompromiso visuomenėje siekis dažnai tampa apsunkintas, dėl individų klaidingos vertybinės orientacijos pasirinkimo. Pasak A. V. Matulionio: „Orientacijų pagrindu formuojami asmeniniai tikslai, apibūdinama, kiek reikšmingi yra žmogui tie ar kiti dalykai. Savo ruožtu jau pačios vertybės priklauso nuo visuomenės“³². Todėl gali būti, kad žmonės orientuoja savo elgesį ne pagal pozityviosios teisės normų reikalavimų laikymąsi, o pagal visuomenėje egzistuojančius teisinio stereotipinio elgesio imperatyvus, kurie dažnai neturi nieko bendro su teisingumo įgyvendinimu bei visiems pasitikėjimą keliančios tvarkos kūrimu.

Siekiant, kad valstybėje išivyrautų socialinė tvarka, teisinės integracijos funkcijos pagalba reguliuojami individų interesai (santykiai) tokiu būdu, kuris nesiaurintų kitų individų (socialinių grupių) galimybių įgyvendinti savo interesus ir nemažintų visuomenės sutelktumo. Bendrausiu atveju socialinė tvarka suprantama kaip neišvengiama bei nenutrūkstanti žmogaus kūryba ir egzistuoja tik kaip žmogaus veiklos kūrinys. Žmogus kuria ją nuolatos projektuodamas savo mintis į išorinį pasaulį ir jas įkūnydamas, suteikdamas joms konkretų pavidalą³³. Teisės kūrimas visuomenės stabilaus gyvenimo, valstybėje vyraujančios socialinės tvarkos palaikymui

³⁰ Усова Е. И. *Социология права. Курс лекций*. Гомель, 2003, p. 27-28

³¹ Ten pat, p. 453

³² Matulionis A. V. *Sociologija*. Vilnius: Homo Liber, 2003, p. 33

³³ Šlapkauskas V. *Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys*. Jurisprudencija, 2002, 24 (16), p. 185

yra teisinės integracijos funkcijos pagrindinis uždavinys. Palaikant visuomenėje atitinkamą komforto lygį, teisės pagalba visuomenė adaptuojasi kaip vieninga sistema³⁴. Individai skatinami suvokti teisinės kultūros esmę, bei moralės normų egzistavimo valstybėje būtinumą.

Teisinės integracijos funkcija yra svarbiausia iš teisės socialinių funkcijų, visos kitos teisės socialinės funkcijos papildo teisinę integracijos funkciją.

Apžvelgę teisinės integracijos funkcijos turinį būtina aptarti vieną iš jos išvestinių funkcijų – reguliavimo funkcijos turinį. Teisinio reguliavimo funkcija – tai socialinių santykių ir veiklos sunorminimas teisės normų pagrindu³⁵. Kaip jau buvo minėta 1. 2. poskyryje, teisė reguliuoja visuomeninį gyvenimą, aiškiai apibrėžia kiekvieno individo, organizacijos vaidmenį visuomenėje kuriant stabilų visuomenės gyvenimą. Teisė gali sureguliuoti visus socialinius santykius turinčius išorinio pasireiškimo bruožus. Teisinio reguliavimo funkcija taip pat saugo susiklosčiusius visuomeninius santykius. Pavyzdžiui, valstybės prievartos (sankcijų) legalizavimo ir normavimo (represinės) teisės funkcijos teisinis reguliavimas vykdomas teisės normų pagalba mažinant prievartos poreikį, bet apsaugant susiklosčiusius visuomeninius santykius. Panašiai ir teisinio reguliavimo funkcija savo paskirtimi užtikrina teisinį reguliavimą ne vien pareigų ir draudimų nustatymo būdais, bet ir sukuriant teigiamas visuomeninės veiklos paskatas, saugo susiklosčiusius visuomeninius santykius, skatina jų tobulėjimą.

Teisė reguliuoja visuomeninius santykius teisės normų pagrindu, todėl labai svarbų vaidmenį įgyvendinant teisinio reguliavimo funkciją atlieka teisėkūros subjektų, bei teisės taikymo institucijų ir pareigūnų teisinė kultūra. Be abejo, tampa beveik beprasmiška kalbėti apie teisės taikymo institucijų ir jų pareigūnų teisinę kultūrą (netgi esant brandžiai jų teisei sąmonei), jeigu teisėkūros subjektų leidžiamų teisinių dokumentų turinyje neatsispindi visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos kūrimo siekis.

Atskleidžiant teisinio reguliavimo funkcijos turinį vis dėlto būtina paminėti, kad teisėkūros subjektų leidžiamuose teisinėse dokumentuose negali būti numatytos visos įmanomos, siekiamo sureguliuoti atitinkamos srities santykio, situacijos. Todėl labai dažnai teisės taikymo institucijų pareigūnams tenka vadovautis savo teisine kultūra, bei teisine sąmone. Anot V. Šlapkausko: „Teisės taikymo institucijų ir pareigūnų teisinė kultūra gali veiksmingai skatinti socialinių grupių koegzistenciją ir visuomenės narių integracijos procesus. Menka teisės taikymo institucijų ir pareigūnų teisinės veiklos kultūra konfliktuoja su besiformuojančia pilietine visuomene ir šiame kontekste suponuoja įvairaus sunkumo sociologines problemas“³⁶. Šios

³⁴ Усова Е. И. *Социология права. Курс лекций*. Гомель, 2003, p. 27

³⁵ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 454

³⁶ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 455

sociologinės problemos dažnai iškyla teisiniame reguliavime, nes būtent teisiniu reguliavimu palaikomas (užtikrinamas) stabilus visuomenės gyvenimas. Kuo valstybės individai yra labiau ekonomiškai pajėgus ir morališkai išsivystę, tuo reguliuojant visuomeninius santykius socialinė tvarka visuomenėje gali įsivyrėti greičiau. Be abejo, kiekvienas pilietis privalo asmeniškai dalyvauti procese kuriant bendrą socialinę, kiekvienam žmogui keliančią pasitikėjimą tvarką. Naujam individui patenkant į tokią socialinę aplinką, juolab bandant realizuoti savo elgesį neigiamai, tampa beveik neįmanoma priešintis neišvengiamai veikiančiam teigiamam socialiniam spaudimui ir galu gale jame išsivysto teisinė sąmonė. Individą pradeda veikti ne taikoma socialinė prievarta, o teisinė kultūra, jis pajėgia pilnaverčiai prisidėti prie socialinės teisinės valstybės kūrimo.

Teisinio reguliavimo funkcija ne tik įtvirtina, bet ir saugo susiklosčiusius visuomeninius santykius, skatina jų tobulėjimą – tolesnę raidą³⁷.

Trumpai apžvelgus teisinio reguliavimo funkcijos turinį, reikėtų atskleisti teisinės komunikacijos funkcijos turinį. Kiekvienas teisinis dokumentas yra svarbios informacijos skleidėjas. Jis praneša individams informaciją atskleidžiančią jų teisių ir pareigų turinį, bei nurodo priemones, kuriomis remiantis teisės subjektai gali įgyvendinti savo interesus. Atitinkamas teisinės informacijos įsisavinimas individui suteikia galimybę saugiai egzistuoti visuomenėje³⁸. Individas gali realizuoti savo planus tik žinodamas, kokio turinio leistino elgesio reikalauja iš jo valstybė. Komunikacijos pagalba valstybėje yra palaikoma socialinė tvarka, žmonės žino, kokio elgesio iš jų tikimasi, jie gali numatyti tam tikrus įvykius, realizuoti savo teises nepažeisdami įstatymų.

Atskleidžiant šios funkcijos turinį, pagrindinį dėmesį būtina atkreipti į šios funkcijos įgyvendinimą valstybėje. Visiškai teisus yra V. Šlapkauskas nurodydamas, kad: „dažniausiai teisinės komunikacijos funkcija įgyvendinama nevisavertiškai, nes valstybė pabrėžia teisiųjų žinių perdavimą ir menkai domisi kitais komunikaciniais veiksmais bei grįžtamojo ryšiu, kuris išryškėja nagrinėjant įvairaus lygio teisės pažeidimus. Tokį siaurą požiūrį valstybė „pateisina“ taip: 1) įstatymo žinojimu turi rūpintis patys teisės subjektai, nes įstatymo nežinojimas neatleidžia nuo atsakomybės; 2) šiuolaikinių teisinės informacijos pateikimo priemonių pakanka patenkinti žinojimo poreikį“³⁹. Iš tikrųjų ir mūsų demokratinėje valstybėje egzistuoja panašus požiūris į grįžtamojo ryšio problemą. Dažnai tenka pastebėti, kad valstybėje visiškai neugdama individų teisinė kultūra bei poreikis teisei informacijai. Norint sukurti socialinę teisinę

³⁷ Ten pat, p. 454

³⁸ Усова Е. И. *Социология права. Курс лекций*. Гомель, 2003, p. 28

³⁹ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 456

valstybę, būtina rūpintis ne tik ekonominiais interesais, bet ir visuomenės moraliniu, bei etiniu ugdymu, apie ką dažnai yra pamirštama į pirmą vietą iškeliant ne minėtas vertybes, o vien asmeninius interesus. Realizuojant komunikacijos funkciją, valstybė taip pat auklėja ir augančias kartas. Teisės informavimo funkcijai apibrėžus leistino elgesio ribas, užtikrinant teisinio komunikavimo procesą, visuomenė yra informuojama apie leistiną elgesį. Tokiu būdu, teisinės informacijos pagalba, yra valdoma socialinė bendrija.

Kalbant apie individo tapimu asmenybe, priartėjome prie teisinės socializacijos funkcijos. Teisinės socializacijos funkcija yra teisinės integracijos funkcijos tęsinys.

Teisinės socializacijos funkcija – tai asmenybės formavimo procese teisingo elgesio patirties ir teisėto elgesio modelių (teisės normų) perėmimas⁴⁰. Socializacijos dėka individas tampa asmenybe, išmoksta elgtis visuomenėje. Anot A. V. Matulionio, socializacijos procesas gali būti būdingas tik vaikui. Vaiko socializacija yra plačiausia ir intensyviausia⁴¹. Todėl augančios kartos auklėjimas tampa vienas iš svarbiausių uždavinių. Auklėjant augančią kartą ji savaime perima socialines vertybes, bei normas, ištraukia į socialinio gyvenimo procesus. Ši funkcija yra įgyvendinama per teisinį ugdymą (mokymą). Pilietis įsisavinęs valstybėje vyraujančias socialines vertybes, jas paverčia savo vertybėmis ir veikia pagal savo pasirinktų vertybių nustatytą modelį. Čia galima būtų pabrėžti socialinių institutų svarbą dalyvaujant asmenybės socializacijos procese. Kiekvienas visuomenėje egzistuojantis institutas, išskyrus savo tiesioginių funkcijų realizavimą, dalyvauja individų socializacijoje ir vienaip ar kitaip paveikia jų elgesį⁴². Kitaip tariant, institucijos pateikia metodikas, pagal kurias modeliuojamas žmogaus elgesys, priverčiantis eiti jį visuomenės pageidaujamos „vėžėmis“⁴³. Šių žodžių turinys, pabrėžia socialinio instituto dalyvavimo asmenybės socializacijos procese funkcijos svarbą, kurios dėka individo elgesiui daromas atitinkamas poveikis. Be abejo, išlieka svarbus ir teisinio ugdymo valstybėje klausimas, juolab, kad dažnai pamiršdama, jog būtent teisinis ugdymas individe suformuoja teisinę sąmonę ir teisinę kultūrą.

Apibendrinant teisės socialinių funkcijų turinių apžvalgą, priartėjome prie socialinės prievartos įteisinimo ir normavimo funkcijos. Socialinės prievartos įteisinimo ir normavimo funkcija apibrėžia pobūdį ir mastą socialinės prievartos, kurią leidžiama taikyti už reguliacinių teisės normų nustatomų įpareigojimų, draudimų ar už prisiimtų sutartinių įsipareigojimų nevykdymą⁴⁴. Dėl tam tikrų priežasčių teisės subjektai kartais ignoruoja arba piktybiškai

⁴⁰ Ten pat, p. 457

⁴¹ Matulionis A. V. *Sociologija*. Vilnius: Homo Liber, 2003, p. 37

⁴² Усова Е. И. *Социология права. Курс лекций*. Гомель, 2003, p. 28

⁴³ Šlapkauskas V. *Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys*. Jurisprudencija, 2002, 24 (16), p. 186

⁴⁴ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 458

nesilaiko teisės normų reikalavimų, todėl jiems sudrausminti naudojama įteisinta socialinė prievarta. Kalbant apie socialinę prievartą, atkreiptinas dėmesys į tai, kad socialinė prievarta, netgi pastebint valstybėje teisinio nihilizmo protrūkį (bet kokiame teisės egzistavimo lygmenyje), turėtų būti norminama iki minimumo bandant išugdyti asmenybę taikant ne prievartą, o teisinės kultūros ir teisinės sąmonės individe auklėjimą. Individo auklėjimas privalo būti svarbesnis negu prievartos taikymas.

Apžvelgus teisės socialines funkcijas, galima pastebėti, kad kai kurios socialinės funkcijos savo turiniu yra panašios į teisės funkcijas. Pavyzdžiui teisinės integracijos funkcija yra glaudžiai susijusi su teisės socialinio kompromiso ir teisės reguliavimo funkcijomis. Valstybės prievartos (sankcijų) legalizavimo ir normavimo (represine) su socialinės prievartos įteisinimo ir normavimo funkcija. Manau, kad teisės funkcijų ir teisės socialinių funkcijų sampratų turinio atskleidimas yra būtinas norint plačiau atskleisti teisės socialinių funkcijų šalyje įgyvendinimo problemas bei ieškant šių problemų išsprendimo būdų. Būtent kitos darbo dalys yra skirtos teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo problemoms nagrinėti.

2. ASMENYBĖS SOCIALIZACIJOS PROBLEMATIKA

Išanalizavus teisės socialinę paskirtį, būtina atskleisti asmenybės socializacijos sampratos turinį bei išanalizuoti asmenybės socializacijos problemas. Problemos išryškėjančios asmenybei laipsniškai integruojant į visuomenę socializacijos procesų pagalba, yra glaudžiai susijusios su teisės socialinių funkcijų šalyje įgyvendinimu. Šioje darbo dalyje keliamos pirminės ir individo integracijos į visuomenę asmenybės socializacijos Lietuvoje problemos, daugiau ar mažiau priklauso nuo to, kad šalies piliečiai, susikūrusios socialinės, politinės grupės, per mažai dėmesio skiria sąžinės bei pagarbos žmogaus teisėms visuomenėje formavimui, nuvertina teisingumą.

2.1. ASMENYBĖS SOCIALIZACIJOS SAMPRATA

Kiekvienoje visuomenėje, bendruomenėje, vyrauja tam tikros susiformavusios vertybės, kurios daro teigiamą arba neigiamą poveikį besiformuojančiam individui priversdamos jį nuolatos ieškoti būtino, norint save atskleisti asmenybės formavimosi procese, kompromiso su visuomene. Pats savaime žmogus kaip Dievo kūrinys turi laisvą valią ir yra būtybė, sugebanti vadovaujantis ne tik jausmais, bet ir protu, protingai mąstyti ir savo produktyviu elgesiu kurti visuomeninį gėrį⁴⁵. Asmenybės socializacijos klausimas yra svarbus kiekvienai besiformuojančiai visuomenei, o ypač toms valstybėms, kurios neseniai atgavo savo nepriklausomybę ir stengiasi sukurti visuomeninį gėrį paremta teisingumo siekiu.

Socializacijos esmę sudaro žmogaus tapsmas asmenybe ir socialiniu individu. Žmogaus socializacija vyksta visą jo gyvenimą, pradedant nuo vaikystės iki senatvės. Socializacijos pagrindu vyksta potencialių kiekvienos asmenybės galimybių ir gebėjimų realizacija. Pažvelgę į mokslininkų pateikiamas socializacijos sampratas galime pastebėti, kad jos iš esmės nesiskiria. Pasak V. Šlapkausko: „Socializacija – tai bendrijos kultūros (vertybių, idėjų, elgesio normų ir supratimo stereotipų) perėmimo procesas ir jo rezultatai. Šis procesas yra dvipusis: žmogus perima visuomenės (socialinės grupės) kultūrą ir šiame procese save atskleidžia, t. y. įgyja subjektyvų tapatumą ir daro grįžtamąjį poveikį socializacijos agentams“⁴⁶. A. V. Matulionis nurodo, kad: „Socializacija – procesas, kurio metu žmogus įsisavina vertybes, normas, elgesio vaidmenis ir modelius būdingus tai visuomenei, kurioje jis gyvena. Tos vertybės, normos, elgesio vaidmenys ir modeliai tampa žmogaus elgesio ir veiklos motyvacijos pagrindu“⁴⁷. Rusų

⁴⁵ prieiga per internetą, http://www.nonpossumus.pl/encykliki/Jan_XXIII/pacem_in_terris/wstep.php#p002#p002, Popiežiaus Jono XXIII, *Enciklika apie žmogaus teises „Pacem in terris“*, 2006-11-15 d.

⁴⁶ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 513

⁴⁷ Matulionis A. V. *Sociologija*. Vilnius: Homo liber, 2003, p. 37

mokslininkė G. Andrejeva apibrėžia socializaciją kaip dvipusį procesą, kuris sujungia individo socialinės patirties perėmimą jam pačiam aktyviai dalyvaujant socialinėje aplinkoje, kaip socialinių ryšių sistemoje ir socialinių ryšių sistemos atsigaminimą, kuri skatina individo įsijungimas į socialinę aplinką⁴⁸. Labai panašiai socializacijos samprata apibrėžiama ir enciklopedinėse duomenyse: „Socializacija – tai mokslinis terminas išreiškiantis individo socialinio proceso perėmimą, jo tapimą pilnaverčiu visuomenės nariu aktyviai dalyvaujant visuomenės veikloje, realizuojant socialinius vaidmenis“⁴⁹. Apibendrinus pateiktų sąvokų turinį, tampa aišku, kad socializacija gali būti nusakoma kaip žmogaus socialinių vaidmenų ir socialinio statuso sąlygojamas procesas, vykstantis visuomenėje.

Nuo pat gimimo žmogus yra apsuptas panašių į save individų ir įtraukiamas į įvairaus pobūdžio socialinę sąveiką. Pirminė žmogaus socialinio bendravimo patirtis atsiranda dar vaikystėje, kai vaikas pradeda kalbėti. Būdamas jį supančios aplinkos dalimi, vaikas įgyja subjektyvią poziciją, kuri yra neatskiriama nuo jo asmenybės. Vaiko socializavimosi procesas yra glaudžiai susijęs su dalyvavimu žmonių veikloje, stebint socialinę tikrovę. Ypač svarbiu faktoriumi čia išlieka kultūros, kurioje formuojasi vaiko asmenybė, prabėga vaiko vaikystė, faktorius. Į pasaulį kūdikis ateina kaip biologinė būtybė ir tik per tam tikrą laiką tampa socialiniu individu, įgydamas tam tikrą suvokimą apie aplinką. Šis suvokimas dažniausiai pasireiškia simpatija ar antipatija ir tik vėliau gali prasiskverbti į jo siekius, elgesį.

Vaiko socializacija vadinama pirmine, nes yra plačiausia ir intensyviausia. Jam reikia susipažinti su visa jį supančio pasaulio tikrove⁵⁰. Anot V. Šlapkausko, vaikų socializacija aiškinama keturiais psichologiniais mechanizmais: mėgdžiojimu, susitapatinimu, gėdos ir kaltės jausmais. Mėgdžiojimas ir susitapatinimas yra teigiami mechanizmai, nes padeda tam tikro elgesio modeliui susiformuoti. Priešingai yra su gėda ir kalte, nes tai neigiami mechanizmai, kurie draudžia arba slopina nepriimtino elgesio modelius⁵¹. Dažniausiai vaikas neturi pasirinkimo laisvės, jo teisės ir pareigas už jį įgyvendina tėvai. Norėdamas pritapti prie jį supančios aplinkos, jis pasirenka vieną iš jam labiausiai priimtinių veikimo mechanizmų. Pavyzdžiui, gali mėgdžioti tam tikrus tėvų, kitų suaugusių šeimos narių elgesio modelius. Susitapatinti su tėvų elgsena norėdamas perimti jų nuostatas ir vertybes kaip nuosavas ir pan.. Ieškant kompromiso su visuomene nepatyręs individas (vaikas) gali labai greit suklysti ir nukrypti, todėl panašioje situacijoje labai svarbu vaidmenį atlieka tėvų savalaikis vaiko elgesio nukrypimo pastebėjimas. Atsakingi už vaiko auklėjimą, tėvai turi ypač atsiduoti savo pareigai ir

⁴⁸ Андреева Г.М. *Социальная психология*. Москва: Аспект пресс, 1998, p. 271

⁴⁹ prieiga per internetą, www.krugosvet.ru, 2006-08-25 d.

⁵⁰ Matulionis A. V. *Sociologija*. Vilnius: Homo liber, 2003, p. 37

⁵¹ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 517-518

pastebėję menkiausią, vaiko elgesyje (mąstyme), nukrypimą nuo moralės normų ar klaidingą teisingumo suvokimą, nedelsiant veikti.

Visuomenė yra socialinė – kultūrinė realybė, kurioje vyksta įvairūs sudėtingi socialiniai procesai. Todėl asmenybės vaidmuo čia yra pagrindinis. Be asmenybės negali būti socialinių ryšių ir santykių, žmonių bendrijų, socialinių institutų. Anot A. Juodaitytės asmenybė paprastai nagrinėjama kaip konkreti žmogaus esmės išraiška ir kaip socialiai reikšmingų konkrečios visuomenės bruožų ir savybių sistemos išsikūnijimas žmoguje⁵². Mokslininkas V. Šlapkauskas asmenybės sąvoka išreiškia socialinę psichologinę žmogaus esmę. Asmenybė tai žmogaus vidinių veiksmų visuma, nulemianti jo veiklą, elgesį, savarankiškumą ir atsakingumą. Savarankiškumui bręsti būtina laisvė, atsakingumui – netrukdyti kito laisvei⁵³. Asmenybė – tai vidinės reguliacijos sistema, nulemianti individo adaptaciją (pritaikymą) ir minties integraciją (vientisumą), jausmus ir elgesį apibrėžtoje aplinkoje, laiko atžvilgiu (stabilumo pojūtis)⁵⁴. Manytina, kad aukščiau pateiktais argumentais mokslininkai norėjo pabrėžti, kad asmenybės ypatingumas yra ne jos biologinė ar fizinė prigimtis, o socialinė vertė, kurios negalima sumenkinti. Pažvelgę į istoriją, prisiminsime, kad prieš Lietuvai atgaunant nepriklausomybę, žmogus, kaip asmenybė, negalėjo laisvai ir savarankiškai formuotis. Dažniausiai valdžios atstovai darydavo poveikį šalies gyventojams tik maskuodamasi teisingumu. Žmogaus teisės buvo pažeidinėjamos, jam apie tai net nežinant ir palaiapsniui visuomenėje išaugdavo karta po kartos vertybėmis laikydama tai, kas iš tikrųjų būdavo žmogaus teisių ir laisvių pažeidimu. Todėl tampa visiškai suprantamas faktas, kad problemos su kuriomis dabar susiduria Lietuvos visuomenė, iš esmės atsirado iš ilgametės socialinės patirties susiformavusios ir perimtos iš sovietinio palikimo.

Nors intensyviausia socializacija vyksta vaikystėje, tačiau ir suaugusiam žmogui dažnai tenka derintis prie socialinių pokyčių. Klaidinga būtų manyti, kad asmenybės socializacija nustoja viename iš žmogaus gyvenimo etapų, priešingai ji vystosi iki žmogaus mirties, visą jo gyvenimą. A. V. Matulionis nurodo, kad: „Socializacijos trunkančios visą žmogaus gyvenimą suvokimas siejasi su samprata, kad socializacija yra glaudžiai susijusi su socialine sąveika, žmogui siekiant susireikšminti, įgyti padėtį ir prestižą. Šiuo atžvilgiu socializacija išreiškia nuolatinį žmogaus troškimą įsitvirtinti visuomenėje, aplenkti kitus gyvenimo lenktynėse“⁵⁵. Dalyvaudami visuomeninėje veikloje žmonės išvysto savo sugebėjimus ir tampa pilnaverčiais

⁵² Juodaitytė A. *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas, 2003, p. 37

⁵³ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 514

⁵⁴ prieiga per internetą <http://pl.wikipedia.org/wiki/osobowo>, 2006-08-26 d.

⁵⁵ Matulionis A. V. *Sociologija*. Vilnius: Homo liber, 2003, p. 38

visuomenės nariais, sugebančiais ne tik suvokti savo norminį elgesį, bet ir jį praktiškai įgyvendinti formuojant visuomeninį gėrį paremta teisingumo siekiu.

Individo socializacijos procesus visuomenėje veikia įvairūs žmonės bei socialinės struktūros, t. y. socializacijos agentai. Anot mokslininkės A. Juodaitytės socializacijos agentai tai tėvai, šeima, mokytojai, draugai, bendraamžiai, masinės informacijos priemonės (televizija, radijas, spauda) ir kt.⁵⁶. Amerikos sociologas psichologas Neil J. Smelser pabrėžia, kad socializacijos agentai tai tėvai, draugai, viršininkai ir kiti žmonės – turintis tam tikrą interesą išmokyti mus naujų vaidmenų ir parengti mus jų vykdymui⁵⁷. Socializacijos agentų pagalba yra formuojama asmenybė. Dažniausiai tai atliekama per tam tikrą grupinę patirtį. Įvairūs mokslininkai šiuo klausimu pasisako įvairiai. Vieni iš jų pabrėžia tikslingą visuomenės institucijų – šeimos, mokyklos, bažnyčios, organizacijų bei kitų analogiškų susivienijimų poveikį. Kiti – žmogų traktuoja kaip biologinę būtybę, gebančią įgimtas elgesio formas, paveldėtus instintus pritaikyti prie visuomenės gyvenimo normų⁵⁸. Socializacijos agentų daromas poveikis gali paspartinti arba sulėtinti žmogaus socializaciją. Dauguma priklauso nuo to, ar sutampa atskiro individo ir įvairių socialinių grupių su kuriom susiduria individas vertybės, siekiai, požiūriai ir pan. Kuo daugiau konfliktų individo socializacijos kelyje, tuo socializacijos procesas sulėtėja ir individą paveikia neigiamai. Ir atvirkščiai, kuo labiau sutampa vertybės, siekiai, požiūriai, tuo socializacija vyksta tvirčiau ir greičiau.

Kai kurie mokslininkai (A. Giddens, 1989, D. Geulen, 1973) išskiria du socializacijos procesus: socialinę adaptaciją ir socialinę interiorizaciją. Pirmasis nagrinėjamas kaip individo adaptavimasis prie socialinių, kultūrinių sąlygų, o tuo pačiu ir socialinių vaidmenų, normų, socialinių grupių, organizacijų ar socialinių institutų. Antrasis procesas – interiorizacija. Tai socialinių normų ir vertybių perėmimas ir jų perėjimas į vidinį žmogaus pasaulį. Išorinių komponentų perėjimas į vidinį, nulemtas kiekvienos konkrečios asmenybės struktūros, kuri yra suformuota prieš tai buvusios socialinės – istorinės patirties. Asmenybė socialinėje aplinkoje „neištirpsta“, o aktyviai su ja sąveikauja⁵⁹. Pirmame aprašytame procese individas formuojasi tam tikromis socialinėmis sąlygomis ir adaptuojasi prie tam tikros socialinės aplinkos. Antrame procese pabrėžiamas individo socialinių normų ir vertybių perėmimas, įgytos socialinės patirties pavertimas savo vertybėmis.

Socializacijos procesas neatskiriamas nuo bendravimo ir bendros žmonių veiklos. Žmogus visuomet ieško paramos, jis negali veikti vienas. Tik socialinėje grupėje jis randa

⁵⁶ Juodaitytė A. *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas, 2003, p. 39

⁵⁷ prieiga per internetą www.ecsocman.edu.ru, 2006-08-26 d.

⁵⁸ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 515

⁵⁹ Juodaitytė A. *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: Petro ofsetas, 2003, p. 41

galimybę išsakyti savo nuomonę ir susilaukti atsako į savo mintis. Ta socialinė grupė gali būti mūsų darbovietės kolektyvas, šeima, tam tikrus bendrus siekius turinti socialinė bendruomenė, padedanti mums rasti savo vietą socialinėje sistemoje. Žmonės jungiasi į įvairias socialines grupes, šeimas, klubus, religines bendruomenes, kad galėtų patenkinti savo poreikius, lūkesčius ir pan.. Individas gali priklausyti kelioms socialinėms grupėms ir ne tik semtis jų sutelktos praktikos, bet ir pats daryti poveikį jų veiklai esant tam tikriems grupės nukrypimams nuo moralės ir etikos normų.

Atskleidė asmenybės socializacijos sąvokos turinį galima būtų apibrėžti asmenybės socializacijos sąvoką: “Asmenybės socializacija – tai jos formavimo tam tikromis socialinėmis sąlygomis ir socialinės patirties perėmimo procesas, kuriame socialinę patirtį žmogus paverčia savo vertybėmis ir orientacijomis, perima socialinės grupės (visuomenės) elgesio normas ir mąstymo stereotipus⁶⁰. Manau, kad mokslininko V. Šlapkausko suformuluota asmenybės socializacijos samprata yra labiausiai turininga ir atspindi individo tapimo asmenybe procesą.

Apibendrinant aukščiau išdėstytą požiūrį pabrėžtina, kad individo tapimas asmenybe, yra sudėtingas, trunkantis visą žmogaus gyvenimą, integravimosi į visuomenę procesas. Tai labai sudėtingas procesas, kuriame pasitaiko tam tikrų nukrypimų ir problemų, ypač pirminiame asmenybės socializacijos etape. Būtent kitą mano darbo dalis ir bus skirta iš arčiau apžvelgti asmenybės socializacijos procese iškylančias problemas.

2.2 ASMENYBĖS SOCIALIZACIJOS PROBLEMOS LIETUVOJE

Šiame darbo poskyryje darbo autorius kalbės apie pagrindines, jo manymu, labiausiai aktualias mūsų visuomenei, asmenybės socializacijos problemas bei jų išsprendimo būdus. O būtent bus apžvelgtos problemos susijusios su:

— pirmine asmenybės socializacija. Problemos, atsirandančios individui dar neturint pasirinkimo laisvės bei sugebėjimo suvokti norminio elgesio modelių: asocialių šeimų egzistavimo visuomenėje problemos, socialinio instituto – šeimos ir mokytojo (auklėtojo) tarpusavio santykio, jaunimo užimtumo, sprendžiant individo pirminės socializacijos klausimus, problemos.

— žmogaus integracijos į suaugusiųjų visuomenę. Problemos, atsirandančios vystantys darbo santykiams, prisitaikymo prie darbo sąlygų, kolektyvo, socialinių grupių.

Asmenybės socializacijos procesas yra sudėtingas socialinės patirties perėmimo procesas. Šiame procese ypač svarbų vaidmenį atlieka visuomenėje vyraujančių vertybių

⁶⁰ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 514

vaidmuo bei visuomeninių organizacijų poveikis žmogui. Lietuvoje, kaip šalyje neseniai atgavusioje nepriklausomybę, socializacijos procesai vyksta ypač sparčiai. Lietuvos Respublikos piliečiai „atsikratę“ sovietinio palikimo kuria socialinę teisinę valstybę suvokę atgautos laisvės ir nepriklausomybės vertę. Per šešiolika nepriklausomybės gyvavimo metų, mūsų visuomenėje susiformavo tam tikros vertybės apie kurias ankščiau Lietuvoje gyvenantys žmonės galėjo tik svajoti. Atsirado ir vystosi pagarba žmogaus teisėms bei laisvėms, nuosavybei ir pan.. Tačiau iškilo ir naujos problemos, kurios ankščiau gyvenant kolektyviniu pagrindu nebuvo žinomos ir netgi nuspėjamos. Kai kurios problemos išnyko, kitos išliko iki šiolei.

Manytina, kad kalbant apie asmenybės socializacijos problemas Lietuvoje, reikėtų visų pirma kalbėti apie individus, kurie išaugo jau nepriklausomoje Lietuvoje apžvelgiant Lietuvos visuomenėje susiformavusias vertybių sistemas, elgesio normas bei žodžio – demokratija – šiuolaikinių supratimą Lietuvoje. Minėti dalykai yra tarpusavyje susiję ir svarbūs norint atskleisti asmenybės socializacijos problemas.

Prieš apžvelgiant pagrindines asmenybės socializacijos problemas Lietuvoje, norėčiau labai trumpai apžvelgti mūsų šiandieninei visuomenei gan aktualią, dabartinės Lietuvos demokratijos, temą. Autoriaus manymu, ji taip pat glaudžiai susijusi su asmenybės socializacijos problemomis atsirandančiomis vystantis Lietuvos visuomenei.

Nuo senų laikų yra žinomos trys populiariausios politinės santvarkos atmainos: monarchija, aristokratija ir demokratija. Demokratinėje santvarkoje valdžios subjektu išlieka visa visuomenė. Nors didelėse teritorijose, visa visuomenė negali valdyti, todėl nepriklausomų rinkimų organizavimo pagrindu yra išrenkamos tam tikros grupės, kurios vykdo valdžios atstovų funkcijas. Lietuva atgavus nepriklausomybę iškart pažengė demokratijos keliu. Tačiau žiūrint šių dienų akimis, manau, kad einant pasirinktu demokratijos keliu, pagarba fundamentalioms (pamatinėms) etikos normoms vis dėlto išnyko. Yra pamiršta, kad demokratija tai ne tik valstybės valdymo forma, kur ypatingas dėmesys skiriamas žmogaus teisių, laisvių ir pareigų užtikrinimui, bet ir laisvų individų, atkakliai siekiančių visuomeninio gėrio paremto teisingumu bendruomenės kūrimas⁶¹. Matant gatvėse vis daugėjančių elgetų gretas, jaunimą nelankančių mokyklas, o praleidžiančių naktis interneto svetainėse, nesirūpinimą senyvo amžiaus žmogumi, darbdavio išnaudojimą žmogaus už menką atlyginimą ir pan., susidaro įspūdis, kad mūsų visuomenėje nuvertėjus teisingumui neegzistuoja ir tvarka, kuri žmogui keltų pasitikėjimą. Kuriant bendrą visuomeninį gėrį, visiškai pamiršdama apie moralės normas, bendrą pagarbą individui. Dažniausiai pagrindinis dėmesys kreipiamas į savanaudišką ekonominę naudą. Tačiau

⁶¹ Jan Paweł II. *Pamięć i tożsamość*. Kraków, wydawnictwo Znak, 2005, p. 134.

negalima pamiršti, kad joks, netgi labiausiai tobulai paruoštas įstatymas neužtikrins socialinės, visiems keliančios pasitikėjimą, tvarkos, jeigu patys žmonės, formuojant socialinę teisinę valstybę, nebus teigiamai nusiteikę doros, teisingumo bei teisėtumo atžvilgiu. Manytina, kad visos, žemiau keliamos asmenybės socializacijos Lietuvoje problemos, daugiau ar mažiau priklauso nuo to, kad mūsų visuomenės piliečiai, susikūrusios socialinės grupės, per mažai dėmesio skiria artimojo naudai, yra abejingi teisingumui bei tarpusavio nepasitiki.

Nuo pat gimimo iki subrendimo žmogus pereina tam tikrą socializacijos procesą ir formuojasi kaip asmenybė. Ką tik gimęs kūdikis negali savarankiškai formuoti savo asmenybės, jis dar neturi pasirinkimo laisvės, todėl yra priklausomas nuo tam tikrų socialinių grupių, pavyzdžiui, nuo jam artimiausio socialinio instituto – šeimos. Šeima, kaip socialinė grupė, gali padaryti jaunam individui teigiamą arba neigiamą įtaką (poveikį), priklausomai nuo socialinėje grupėje vyraujančių vertybių, moralės normų bei teisingumo poreikio supratimo lygio (kas yra svarbu ugdant pilnavertį socialinės teisinės valstybės narį). Pavyzdžiui kuo labiau šeimos nariai nėra atitrūkę nuo dorovės ir jų sąžinė išlieka morali, tuo individui bus lengviau įsitvirtinti visuomenėje ir prisidėti prie stabilios socialinės teisinės valstybės kūrimo. Žmogui daroma teigiama socialinės grupės (šeimos) įtaka yra sėkmingos socializacijos pagrindas. Tačiau daromas neigiamas poveikis sulėtina ir daro mažiau sėkmingą socializacijos įtaką. Pabrėždamas aukščiau minėtų argumentų svarbą, norėčiau trumpai pateikti Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos nuo 1995 iki 2001 metų atliktų tyrimų ir apklausos rezultatų ataskaitas. Remiantis ministerijos pateikta išvada, per šešerius metus Lietuvoje asocialių šeimų skaičius padvigubėjo nuo 9,7 tūkstančių iki 18,7 tūkstančių. Jose augančių vaikų skaičius padidėjo 1,7 karto (nuo 25,6 iki 42,8 tūkstančių)⁶². Manau, kad individams formuojantiems tokioje socialinėje grupėje ateityje bus ypač sudėtinga prisidėti prie socialinės teisinės valstybės kūrimo. Netgi jeigu jų sąžinė ir išliks morali, prisitaikyti aplinkoje jiems bus sudėtingiau negu piliečiams įgijusiems teigiamą socialinę patirtį. Mokslininkas V. Šlapkauskas pabrėžia šeimos vaidmenį pirminės asmenybės socializacijos etape ir nurodo, kad būtent šeima supažindina vaiką su elgesio visuomenėje ir bendravimo su kitais žmonėmis taisyklėmis ir yra svarbiausias socializacijos agentas, nes sudaro artimiausią vaiko „socialinę aplinką“⁶³. Šių žodžių autorius nori pabrėžti, kad šeima yra toks institutas, kuris gali padaryti kaip teigiamą taip ir neigiamą poveikį individo socializacijai. Ir būtent šeima, kaip institutas iš esmės yra atsakinga už individo auklėjimą.

⁶² Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos internetiniame puslapyje www.smm.lt pateikta informacija., 2006-09-04 d.

⁶³ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 520 – 521

Apibendrinus aukščiau išsakytas nuomones, pateiktina vieną iš pagrindinių, pirminės asmenybės socializacijos, problemų Lietuvoje, atsirandančių individui dar neturint pasirinkimo laisvės bei sugebėjimo suvokti norminio elgesio modelius, o būtent asocialių šeimų egzistavimo visuomenėje problemą. Valstybė kovodama su minėto pobūdžio problema dažniausiai negrįžtamai apriboja šeimos, kaip instituto, narių teisės ir pasiima individą savo globai, t. y. šeimos instituto pareigas apsiima vykdyti valstybė, o tiksliau specialiai tam paruošta socialinė organizacija. Socialinės vaiko priežiūros organizacijos veikia griežtai prisilaikydamos įstatymų bei kitų poįstatyminių teisės aktų. Todėl šių socialinių organizacijų daroma socialinė įtaka individui yra labai apribota įvairiais formalumais, pavyzdžiui, susijusiais su finansavimo stoka. Netgi tiksliai parengtas teisės aktas dažniausiai yra skirtas globos organizacijoje dirbantiems asmenims, o ne joje esantiems individams dar nesugebantiems atskirti „gėrio nuo blogio“. Tai reiškia, kad už individų auklėjimą atsakingose organizacijose, turėtų dirbti asmenys, turintys ne tik pedagoginį, bet ir psichologinį išsilavinimą. Kitaip taptų akivaizdu, kad valstybė siekdama užsiimti vaiko socializacija, iš tikrųjų apsiimtų padaryti tai, ko visiškai nesugebėtų įgyvendinti, t. y. nekompetentingų asmenų darbas labiau sulėtintų socializacijos procesą. Tam tikrų specialiųjų įstaigų statistiniai duomenys⁶⁴ įrodo, kad valstybė nesugeba susitvarkyti su vaiku auklėjimo problemomis, netgi įgyvendinant specialiai tam tikslui paruoštas programas pagal Europos Sąjungos fondų skirtas lėšas. Manytina šios problemos atsiradimą dažniausiai lemia darbuotojų nekompetencija bei profesijos prestižo veiksniai. Iš to kyla kita asmenybės socializacijos problema, kurią aš apžvelgsiu vėliau.

Individui bręstant jo socializacija paspartėja, jis jau tampa įtakojamas ne vien šeimos, bet ir kitų socialinių agentų, pavyzdžiui mokyklos. Mokykloje dažniausiai vyrauja tokia socialinė aplinka, kaip ir visuomenėje, todėl individui tenka susidurti su tam tikro pobūdžio konkurencija nuo kurios jo socializacija gali paspartėti arba sulėtėti, priklausomai nuo asmenybėje susiformavusių pažiūrų, lūkesčių. Mokykloje vykstanti socializacija yra labai svarbi, nes formuoja vaiko savęs vertinimą ir dažniausiai išlieka su juo visą gyvenimą. Be abejo, mokymo įstaigoje savo funkcijas atliekančių pedagogų kompetencija neturėtų kelti abejonių. Mokytojai privalėtų atlikti ne tik mokymo, bet ir auklėjimo funkcijas, gerai išmanyti vaikų psichologiją, kad galėtų laiku nuspėti daromą neigiamą, amoralų bendraamžių, tėvų poveikį individui. Klasės auklėtojo susidomėjimas tėvais, jų vaikų auklėjimo problemomis turi būti tikras, o ne apsimestinis. V. Grincevičienė po atliktų tyrimų pabrėžia, kad mokyklos socialinis darbas bus efektyvus tik darniai veikiant ir bendradarbiaujant visiems ugdymo proceso dalyviams:

⁶⁴ Lietuvos Švietimo ir mokslo ministerijos internetiniame puslapyje www.smm.lt pateikta informacija, 2006-09-05 d.

mokytojui, mokiniui bei tėvams. Mokyklos socialinė ir fizinė aplinka, šeimos aplinka yra glaudžiai susijusios⁶⁵. Šiuo metu Lietuvoje paauglių gretose išsiskynio narkomanijos problema, kuri klesti mokykloje bei kituose socialinio ugdymo grupėse. Valstybė siekdama sumažinti daromą neigiamą poveikį, sugriežtino teisėsaugos struktūrų darbą ir visiškai neatsižvelgė į jaunų individų užimtumo problemas, kurios yra iš tikrųjų aktualios mūsų visuomenėje.

Apibendrinus išdėstytą požiūrį, visiškai pagrįstai galima būtų iškelti asmenybės socializacijos Lietuvoje problemą, socialinio instituto – šeimos ir mokytojo (auklėtojo) tarpusavio santykio bei jaunimo užimtumo problema, sprendžiant individo pirminės socializacijos klausimus.

Pripažintina, kad greitas gyvenimo tempas, pedagoginis neišprusimas, šeimų socialinės problemos, pačių tėvų tarpusavio nesutarimai yra daugelio nesusipratimų priežastis. Pamišdama, kad šeimos vaidmuo mokyklinio amžiaus piliečio socializacijos procese yra vienas iš pagrindinių, nes didesnę dalį laiko individui tenka praleisti šeimoje. Šiuos nuomonės po išsamių mokslinių tyrimų apibendrinimų priėjo Austrijos mokslininkas V. Krumm: „Pradinių klasių mokykliniai vaiko pasiekimai 2/3 priklauso nuo šeimos ir tėvų poveikio ir 1/3 nuo mokyklos ir mokytojų poveikio“⁶⁶. Tokie mokslininko padaryti apibendrinimai pakeitė tradicinį, dar sovietinėje visuomenėje susiformavusį požiūrį į mokytojo vaidmenį individo procese, kai didesnę dalis socialinio pedagoginio auklėjimo atitekdavo mokytojams atsakingiems už individo politinį – kolektyvinį auklėjimą. Lietuvoje mokytojai turėtų stengtis rasti bendrą kalbą su šeima. Tai vaikui būtų ypač naudinga, nes jauno piliečio gyvenime dažniausiai susiformuoja požiūris, kuris daugelių aspektų sutampa su tėvų įsitikinimais.

Vaikų užimtumo bei šeimos ir mokytojo tarpusavio santykių problemos Lietuvoje jau buvo nagrinėjamos plačiau specialiai ruoštų, žemiau nurodytų konferencijų metu:

- a) Klasės auklėtojo vaidmuo kuriant mokinių ir tėvų bendruomenę
- b) Pedagogo ir šeimos bendradarbiavimas: planavimo aspektai
- c) Tėvų nuostatos dėl mokyklos ir šeimos bendradarbiavimo⁶⁷.

Konferencijų metų mokslininkai buvo plačiau apžvelgia ypač aktualią tėvų ir mokytojų bendradarbiavimo problemą, tačiau vaikų užimtumo ir asocialių šeimų problema taip ir liko neišspręsta. Manytina, iš asocialių šeimų kilusių nuo bendros mokymo programos atsiliekančių jaunų individų socializacijos problemos, mūsų valstybėje neturėtų būti sprendžiamos panašiai

⁶⁵ Grincevičienė V. *Ugdymo dalyvių požiūris į dabarties mokyklą (socialinis pedagoginis aspektas)*. Daktaro disertacija, Vilnius, 1998 m.

⁶⁶ Krumm V. *Pedagoginė mokytojų ir tėvų kooperacija*, Vilnius, 1993, p.7

⁶⁷ Respublikinės mokslinės praktinės konferencijos straipsnių rinkinys. *Socialinis ugdymas: mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas II*, VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2002 m.

klaidingai, kaip ir prieš nepriklausomybės laikus egzistavusiai sovietinei visuomenei, formuojant specialias klases ir individų parengimą bei užimtumą realizuojant specialiomis programomis. Pagrindinė šios programos (idėjos) klaida buvo ta, kad individas turėjo sąmoningai paklusti susiformavusioje aplinkoje vyraujančiom taisyklėm. Jis sąmoningai, neturėdamas pasirinkimo laisvės, buvo veikiamas neigiamo poveikio bei įgydavo neigiamą socialinę patirtį. Susidarydavo pavojus, kad įgyta neigiama socialinė patirtis galės paveikti piliečio sąžinę ir ateityje jame susiformuos neigiamos, amoralios orientacijos, kurios galės įtakuoti kitų žmonių elgesį. Panašaus pobūdžio problema turėtų būti sprendžiama „patalpinant“ individą į moraliai išsivysčiusias, priminančias etines bendruomenės, klases. Pilietis patekdamas į tokią aplinką būtų paveiktas besiformuojančio teigiamo socialinio spaudimo ir jame vystytusi teigiama socialinė patirtis.

Individo socialinė integracija į suaugusiųjų visuomenę vyksta darbo pagrindu, darbas padeda piliečiui įgyti socialinį reikšmingumą. Įgijęs teigiamą socialinę patirtį, susiformavęs savyje teigiamas vertybes, asmuo susiduria su problemomis susijusiomis su prisitaikymu prie darbo sąlygų. Remiantis Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktomis ataskaitomis Lietuvoje nuo 1998 metų nedarbo lygis mažėja, tačiau tam tikrų specialistų trūkumas yra akivaizdus, be to žmonėms dažnai tenka pasirinkti darbą ne pagal įgytą specialybę⁶⁸. Ši problema yra ypač aktuali universitetus baigiantiems studentams. Dažniausiai patekdamas į naują kolektyvą žmogus tikisi realizuoti savo įgytas žinias ir kartu su kitais prisidėti prie socialinės teisinės valstybės kūrimo. Tačiau patekęs į įvairias socialines grupes, ypač amoralias, individas susiduria su elgesio pasirinkimo problema. Realizuodamas savo sukauptas žinias teigiamai bei ryžtingai, dažnai tenka veikti prieš kolektyve vyraujančią tvarką, todėl yra susiduriama su tam tikru pasipriešinimu. Tai ypač akivaizdu pelno siekiančiose organizacijose, kur žmogaus sąžinė, teisingumo vykdymas yra mažiau svarbūs negu bendrovės pelno siekis. Karjeros siekimas bei pasisiekimo darbe įgijimas tampa įmanomas tik perimant ji veikiančios socialinės grupės mąstymo stereotipus. Todėl norint prisiderinti prie jį supančios aplinkos pilietis dažnai pasirenka klaidingą kelią. Perimant socialinėje grupėje susiformavusią neigiamą patirtį iškila pavojus individo asmenybės formavimuisi, individo socializacijos procesas sulėtėja.

Be abejo, antrinės asmenybės socializacijos procese išryškėja ir kitų, ypač susijusių su darbo santykiais, problemų. Pastebėtina, kad „tvirtai“ susiformavusios asmenybės, turinčios mokslinį laipsnį, ieškant darbo yra atmetamos, nepageidaujamos ir visiškai negerbiamos. Į valstybinėse įstaigose esančias rimtas pareigas yra priimami jauni žmonės, kurie dar nėra baigę

⁶⁸ Socialinės Apsaugos ir darbo ministerijos internetiniame puslapyje www.socmin.lt pateikta informacija, 2006-09-06 d.

aukštųjų mokslų. Išprusę specialistai ieškodami darbo, arba geresnio darbo užmokesčio išvažiuoja į užsienio valstybes ir į Lietuvą nesugrįžta. Gerinant bendrą susiformavusią socialinę padėtį į naujas darbo vietas dažnai priimami iš kitų, mažiau išsivysčiusių šalių atvykę piliečiai, kurie neprisideda prie Lietuvos socialinės teisinės valstybės kūrimo, o dažniausiai tikrai sprendžia savo finansines problemas. Manytina, tai yra irgi svarbios problemos, nuo kurių atsiranda tam tikros asmenybės socializacijos problemos Lietuvoje.

Remiantis savo empiriniu patyrimu teigtina, kad Lietuvoje egzistuoja ir daugybę kitų neigiamų reiškinių, susijusių su asmenybės socializacijos problemomis. Atliekant savo tiesiogines funkcijas dažnai tenka pastebėti, kad Lietuvos žmonės labai abejingai žiūri į teisingumo šalyje įgyvendinimą, dažniausiai visiškai juo netiki. Lyg kažkoks beviltiškumas būtų prasiskverbęs į visuomenę. Susidaro įspūdis, kad žmonėms labiau rūpi neigiamos vertybės bei vien tik savanaudiška nauda, negu pavyzdžiui, artimojo nauda ar tarpusavio bendradarbiavimas bendram visuomeniniam gėriui pasiekti. Be abejo, kiekviename pereinamajame laikotarpyje egzistuoja problemos, tačiau visais įmanomais būdais būtina stengtis atsikratyti įvairiausių senų neigiamų įpročių, kurie ne tik nestiprina mūsų valstybės, bet labiau prisideda prie jos žlugdymo. Aktyviai dalyvaujant visuomenės gyvenime galima išvelgti, kad Lietuvoje beveik neegzistuoja sąžininga konkurencija, tarpusavio pasitikėjimas, artimojo supratimas. O kiekvienas žmogus, norintis rimtai prisidėti prie teisingumo įgyvendinimo ar stiprinimo ir pradedantis viską įgyvendinti nuo „pamatų“, yra menkinamas, žeminamas bei atstumiamas. Kodėl visuomenėje išlieka toks žemas susidomėjimo Lietuvos mokslininkų straipsniais, monografijomis, skirtoms teisingumui bei socialinėms problemoms aptarti, rodiklis. Nuo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo šalyje nebuvo surengta ne viena konferencija skirta teisingumo padėčiai šalyje išanalizuoti. Dažnai tenka pastebėti, kaip išsivysčiusių valstybių užsienio piliečiai atvykdami į Lietuvą neretai skundžiasi visuomenės abejingumo, kultūros bei svetingumo trūkumu. Neretas atvejis, kai valstybės svečiai atvykę vizito į šalį ar verslo reikalų yra apvagiami ar apgaunami⁶⁹. Tokių išsivysčiusių valstybių, kaip Šveicarija, Austrija, Švedija piliečiai, iki šiol negali suprasti, kaip šalyje per šešiolika nepriklausomybės metų esant tokiam gyventojų skaičiui, iki tokio lygio išaugo savižudybių skaičius, kad Lietuva šio neigiamu reiškiniu sugebėjo aplenksti didžiausias pasaulio šalis. Argi tai nėra aliarmo signalas, kad beviltiškumas ir abejingumas viskam išskyrus savanaudiškumą yra prasiskverbęs į tautą.

⁶⁹ prieiga per internetą, www.lrytas.lt 2006-12-08 d

Darbo autorius linkęs čia nesudarinti įvairiausių abejingumų ir piktžodžiavimo katalogo, bet pateikti keletą empirinių pavyzdžių, galinčių priversti susimastyti dabartinę visuomenę bei tam tikras socialines grupes dėl savo elgesio ir nusistatymų.

Apžvelgus pagrindines asmenybės socializacijos problemas Lietuvoje, galima būtų pabrėžti, kad Lietuva, gan sparčiai žengia pasirinktu socialinės teisinės valstybės formavimo keliu. Tačiau išryškėjant vystymosi etape problemoms, visuomenė turėtų ieškoti būdų, kaip pašalinti tas problemas, kurios trukdo susiformuoti teigiamoms vertybėms.

3. TEISĖS SOCIALINIŲ FUNKCIJŲ ĮGYVENDINIMO LIETUVOS TEISINĖJE SISTEMOJE PROBLEMOS

Lietuvos Valstybės vystymosi etape atsirandančios asmenybės socializacijos problemos yra glaudžiai siejamos su teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo šalyje problemomis. Šis tarpusavio ryšys labiausiai atsispindi nagrinėjant problemas iškylančias Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje. Teisėkūros institucijų veikla yra ypač susijusi su socialiniu visuomenės (socialinių grupių) gyvenimu. Problemos pateikiamos darbo trečiojoje dalyje leidžia suprasti, kad tarp visuomenės ir įstatymo leidėjo turėtų būti nuolat palaikomas glaudus ryšys. Šis ryšys, sprendžiant iškilusias problemas bei kuriant naujas teisės normas, turėtų būti palaikomas pasitikėjimo, supratimo bei socialinės apklausos pagalba.

3. 1. TEISĖS SOCIALINIŲ FUNKCIJŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO VYKDOMOJOJE TEISĖKŪROJE

Pagrindiniai teisėkūros subjektai demokratinėje visuomenėje yra laikomi: Seimas, Prezidentas, Vyriausybė, ministerijos, savivaldybių tarybos, teismai. Be abejo teisėkūros subjektas yra ir tauta pareikšdama savo valią referendume. Teoriškai teisėkūros procesas yra suprantamas kaip savaime sudėtingas procesas, įgyvendinantis tam tikrų socialinių grupių interesus⁷⁰. Šis procesas negali būti atsiejamas nuo socialinio gyvenimo, visuomenės interesų, poreikių. Jis atsispindi visuomenės raidoje. Plačiau atskleidžiant teisėkūros subjektų vykdomos veiklos turinį, tampa visiškai suprantama, kad neatsakinga įstatymo leidėjo veikla, gali neigiamai veikti visuomenės socialinę būklę. Tačiau ne tik neatsakinga, bet ir šališka įstatymo leidėjo teisėkūros veikla, gali neigiamai paveikti tam tikras visuomenines struktūras ir skatinti korupcijos bei neigiamos socialinės patirties perėmimo įsigalėjimą.

Šiame poskyryje darbo autorius nagrinėdamas LR Seimo teisėkūros veiklą išvelgia tokias pagrindines teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo LR Seimo vykdomojoje teisėkūroje problemas:

— visuomenės nepasitikėjimo teisėkūros subjektų problema. Nesant pasitikėjimui, leidžiamos privalomos elgesio taisyklės negalės teigiamai sunorminti socialinio santykio. Dėl to, gali susidaryti pavojus paplisti teisiniam nihilizmui, sutrinka teisinės integracijos bei teisinės socializacijos funkcijų įgyvendinimas.

⁷⁰ Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 177

— socialinių grupių nepritarimo teisei idėjai nukreiptai į teisingumo įgyvendinimą (tautos valios vykdymą) problema. Įgyvendinti teisės integracijos bei teisinio reguliavimo funkciją be įvairiausių „iškrypimų“, nebus įmanoma, jeigu teisinė idėja nukreipta į teisingumo įgyvendinimą nuolat susidurs su socialinėmis grupėmis, turinčiomis tam tikrą ekonominę ar politinę persvarą ir vietoj intereso kompromiso ieškančiais kompromisą savanaudiško intereso tenkinimui.

Lietuvos Respublikoje Seimas yra vienas iš pagrindinių teisėkūros subjektų. Seimo teisėkūros veikla atlieka pirminį vaidmenį šalyje reguliuojant piliečių, socialinių grupių tarpusavio santykius ir yra glaudžiai susijusi su teisės socialinių funkcijų įgyvendinimu. Autoriaus manymu, kalbant apie teisės socialinių funkcijų įgyvendinimą LR Seimo vykdomojoje teisėkūroje, reikėtų taip pat apžvelgti visuomenės pasitikėjimo Seimu tendencijas, atitinkamų LR tarnybų ataskaitas atspindinčias tam tikrų visuomenės socialinių grupių raidą bei „vystymosi“ lygį įstatymo leidėjui bandant sureguliuoti atitinkamą santykį ar problemą. LR Konstitucinio teismo praktiką susijusia su Seimo, kaip teisėkūros subjekto paskelbtu įstatymu atitikimą (prieštaravimą) konstitucijai. Minėti pagrindiniai dalykai yra tarpusavyje susiję ir svarbūs atskleidžiant teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo Lietuvos Respublikos Seimo vykdomojoje teisėkūroje problemas bei ieškant jų galimų išsprendimo būdų.

LR Seimo teisėkūros veikla yra griežtai sureglamentuota teisės aktais reguliuojančiais įstatymų priėmimo procedūras. Seimas, kaip teisėkūros subjektas, priimdamas įstatymą ir reguliuodamas socialinius santykius yra saistomas tam tikrų įstatymo priėmimo procedūrų tvarkos. Tačiau sureglamentuota yra tik pati teisės normos priėmimo procedūra. Įstatymo leidėjas reguliuodamas socialinius santykius, sukurdamas naują elgesio taisyklę arba tobulindamas jau priimtą, paklusta tik tautos valiai ir teisingumui. Labai svarbų vaidmenį čia atlieka paties įstatymo leidėjo veiklos svarbos supratimas. Ši veikla privalo atspindėti visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos, stabilios visuomenės kūrimo siekį. Be abejo, visuomenės pasitikėjimas Seimu irgi atlieka svarbų vaidmenį teisėkūroje. Pavyzdžiui Seimas kaip teisėkūros subjektas kuriant teisės normas ir siekdamas jų pagalba sunorminti atitinkamą socialinį santykį, įgyvendina teisinio reguliavimo funkciją. Tačiau praradus visuomenės pasitikėjimą įstatymo leidėjo sukurta teisės norma nesugebėtų tinkamai sunorminti (sureguliuoti) socialinio santykio, kadangi būtų ignoruojama visuomenėje. Pagal įvairių socialinius tyrimus Lietuvoje atliekančių institucijų pranešimus⁷¹ apie 80% apklaustų Lietuvos gyventojų, 2006 metų pradžioje nepasitikėjo Seimu. Atliktos apklausos rezultatai pateikiami 1 lentelėje (žr. 1 lentelę).

⁷¹ prieiga per internetą, <http://ec.europa.eu/public>, www.sti.lt, 2006-09-28 d.

PASITIKĖJIMAS	LINKĘS PASITIKĖTI	LINKĘS NEPASITIKĖTI	NETURI NUOMONĖS
Lietuvos teisėsaugos sistema	23%	69%	83%
Politinėmis partijomis	10%	85%	5%
Lietuvos Vyriausybė	21%	73%	7%
Lietuvos Respublikos Seimu	14%	80%	6%
Europos Sąjunga	57%	24%	19%
Jungtinėmis Tautomis	47%	23%	30%

1 lentelė. Lietuvoje atlikta apklausa, siekiant nustatyti visuomenės pasitikėjimą Seimu.

Lietuvos Socialinių tyrimų institutas siekdamas išsiaiškinti nepasitikėjimo Seimu priežastis, 2002 m. birželio mėnesį atliko išsamesnius tyrimus. Apklausoje dalyvavo 1005 respondentai, kuriems buvo pateiktas klausimas, kurio atsakyme jie turėjo nurodyti dvi nepasitikėjimo Seimu priežastis. Didesnė dalis apklaustųjų, kaip pagrindinę nepasitikėjimo Seimu priežastį nurodė – Seimo narių savanaudiškumą – 29% bei pažadų nevykdymą – 22%. Kita dalis teigė, kad Seimo nariams visiškai nerūpi paprasti žmonės – 20%, blogai rengiami įstatymai – 14%. Neatruko ir asmenų pasisakymų susijusių su Seimo narių darbu, apie 10% apklaustųjų pasisakė, dėl Seimo posėdžių nelankymo, nesutarimų Seime – 10%, korupcijos – 4%. Apibendrinus atsakymus paaiškėjo, kad prieš rinkimus žmonės tikėjosi naujų teigiamų poslinkių, tvarkos Seime, o pamatė konfliktuojančius, už savo interesus kovojančius politikus. Seimu nepasitikėjo beveik visi apklausoje dalyvavę asmenys, ypač pensininkai bei skurdžiai gyvenantys žmonės. 2004 metų kovą atlikta apklausa parodė, kad nepasitikėjimo teisėkūros subjektu skaičius šiek tiek sumažėjo. Seimu pasitikėjo 17%, o nepasitikėjo 53% apklausoje dalyvavusių Lietuvos gyventojų⁷².

Įstatymo leidėjo teisės normų kūrimas, kad ir kaip tiksliai būtų nukreiptas į socialinės tvarkos Lietuvos visuomenėje išsaugojimą (palaikymą), negalės atlikti teigiamo poveikio, sureguliuoti visuomeninių santykių, užtikrinti socialinę tvarką, jeigu įstatymo leidėju nebus pasitikima. Apibendrinus aukščiau išdėstytas mintis autorius nurodo vienas iš pagrindinių teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo LR Seimo vykdomojoje teisėkūroje problemų, o būtent problemas iškylančias nesant pasitikėjimui tarp visuomenės (socialinių grupių) ir įstatymo leidėjo. Nesant minėtam pasitikėjimui, leidžiamos privalomos elgesio taisyklės negali teigiamai

⁷² prieiga per internetą, http://www.sti.lt/europa/III_dalis.pdf, 2006-09-28 d.

sunorminti socialinių santykių, nes neatitiks sukurtos elgesio taisyklės ir neoficialiai praktiniame žmonių santykyje susiformavusios teisės, santykio. Pasitikėjimas teisėkūros subjektu yra ypač svarbus įstatymo leidėjui įgyvendinant teisės integracijos bei teisinės socializacijos funkcijas. Nesant pasitikėjimo tarp teisėkūros subjekto (Seimo) ir visuomenės, kuriant naują elgesio taisyklę, bus ypač sudėtinga atrasti ir pašalinti išryškėjusius nukrypimus atsiradusius socialinėje grupėje ar tam tikrame santykyje. Todėl būtina, kad, įstatymo leidėjo santykis su visuomene (socialinėmis grupėmis) vyktų „atviro“ dialogo forma, vyraujant tarpusavio pasitikėjimui ir supratimui. Siekdamas pašalinti iškilusias problemas, įstatymo leidėjas reguliuodamas socialinius santykius, o ypač kurdamas naujas teisės normas, turėtų atsižvelgti į sociologinių tyrimų, atliktų šalyje, išvadas. Manytina, kad atsižvelgiant į sociologinius tyrimus įstatymo leidėjas, t. y. Seimas padarytų pirmą žingsnį link visuomenės pasitikėjimo atgavimo, o atgavus pasitikėjimą, galėtų daug pažangiau ir racionaliau įgyvendinti teisės socialines funkcijas.

Išsamiai nagrinėjant teisėkūros stadijų procedūras galima plačiau suvokti kaip įstatymo leidėjas reguliuodamas visuomeninius santykius įgyvendina teisės integracijos, teisinio reguliavimo bei teisinės socializacijos funkcijas. Teisės teorijoje išskiriamos dvi pagrindinės įstatymo reglamentuojamos teisės normų kūrybos (teisėkūros) stadijos:

- 1) Teisės normų akto parengimas
- 2) Teisės normų akto priėmimas ir paskelbimas⁷³.

Kadangi darbo temos atskleidimas labiausiai yra susijęs su pirmojoje teisėkūros stadijoje iškylančiomis problemomis, todėl iš esmės bus atsižvelgta tiktai į jas.

Pirmojoje stadijoje atsiskleidžia visuomenės sąmonės ir teisinės idėjos susiformavimo santykis. Susiduriama su plačia visuomeninių santykių įvairove, todėl nauja idėja, pretenduojanti pakeisti jau susiformavusią tvarką, gali būti atmetama. Be abejo, pačios teisinės idėjos sukūrimo tikslas privalo būti siejamas su teisingumo įgyvendinimu bei visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos kūrimu. Kitaip teisinė idėja ateityje virtus visiems privaloma elgesio taisykle negalėtų prisidėti prie socialinės teisinės valstybės kūrimo. Teisinei idėjai susiduriant su socialinių klasių, politinių jėgų, grupių interesais iškyla „nepritarimo“ rengiamam teisės normų aktui rizika. Priklausomai nuo socialinėje grupėje vyraujančių vertybių, moralės normų bei teisingumo poreikio supratimo lygio, naujai pateikta teisinė idėja gali būti suprasta kaip pavojus jau išsaknijusiam interesui. Jeigu socialinių sluoksnių, grupių interesai nėra atitrūkę nuo teisingumo įgyvendinimo, ir socialinės grupės sudarančių, didesnės dalies individai yra moralūs, tuo sparčiau teisinė idėja pavirs visiems privaloma elgesio taisykle. Pavirtus visiems privaloma

⁷³ Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 181

elgesio taisykle, teigiamas teisės normos poveikis bus daromas ne tik vienoje socialinėje grupėje, bet ir paveiks kitų individų, socialinių grupių elgesį. Laikui bėgant individai, tapę labiau ekonomiškai pajėgūs ir morališkai išsivystę, darys neišvengiamą teigiamą poveikį į jų socialinę aplinką patenkantiems individams. Pastarieji veikiami socialinio spaudimo privalės paklusti daugumai ir individe susiformuos teigiamos vertybės. Tokiu būdu, daug racionaliau bus įgyvendinama teisinės socializacijos funkcija.

Svarbu pabrėžti, kad pirmojoje teisėkūros stadijoje ypač atsispindi teisės integracijos funkcijos įgyvendinimas. Teisėkūros subjekto teisės normos kūrimas negalės užtikrinti ir išsaugoti socialinės tvarkos, jeigu pirmojoje teisėkūros stadijoje teisinė idėja nukreipta į teisingumo įgyvendinimą ir visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos kūrimą, bus nuolat atmetama socialinių klasių (grupių) siekiančių patenkinti privatų interesą. Lietuvos žurnalistai gan dažnai bando atkreipti visuomenės dėmesį į šalyje egzistuojančius nesutarimus politinėse bei socialinėse grupėse, kurių daromas neigiamas pavyzdys bei įtaka gali paveikti visuomenės interesą⁷⁴. Ypač kai įvairiausio pobūdžio socialinių grupių nesutarimai pasiekia skandalų lygį. Be to, ypač skaudžiai visuomenei atsieina teisėkūros subjektų priimami LR Konstitucijai prieštaraujantys teisės normų aktai, kuriuos įgyvendinant per tam tikrą laiką nukenčia arba neigiamai paveikiama visuomenės dalis. Autoriaus manymu, priimto LR Konstitucijai prieštaraujančio teisės akto problemos sprendimas slypi pirmojoje teisėkūros stadijoje, kai teisinė idėja susiduria su socialinių sluoksnių, grupių interesais. Minėtos teisėkūros subjekto (Seimo), kaip įstatymo leidėjo veikloje, išryškėjančios pirmojoje teisėkūros stadijoje problemos, taip pat yra glaudžiai susijusios su teisės socialinių funkcijų įgyvendinimu. O būtent turėtų būti suprantamos, kaip problemos susijusios su teisės integracijos bei teisinio reguliavimo funkcijų įgyvendinimu iškylančios teisėkūros subjekto – Seimo veikloje. Įgyvendinti teisės integracijos bei teisinio reguliavimo funkciją be įvairiausių „iškrypimų“, nebus įmanoma, jeigu teisinė idėja nukreipta į teisingumo įgyvendinimą nuolat susidurs su socialinėmis grupėmis turinčiomis tam tikrą ekonominę ar politinę persvarą ir vietoj intereso kompromiso ieškančiais kompromisą savanaudiško intereso tenkinimui.

Tam, kad būtų galima aiškiau suvokti, kaip teisėkūros subjektas įgyvendina teisės socialines funkcijas, būtina pateikti socialinio santykio reguliavimo teisės normų pagrindu praktikoje, pavyzdį.

“*Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms*” – taip skelbia LR Konstitucijos 5 str. 3 d.. Tai reiškia valstybės ir jos institucijų pareigą savo veikloje vadovautis visuomenės interesais,

⁷⁴ prieiga per internetą, www.lrytas.lt 2006-09-29 d.

nepažeisti žmonių asmeninių bei turtinių teisių ir interesų⁷⁵. Poskyrio pradžioje buvo minėta, kad įstatymo leidėjas kurdamas teisės normą, turėtų paklusti tautos valiai ir teisingumui. V. Šlapkauskas pažymi įstatymo leidėjo racionalaus mąstymo svarbą: „Įstatymų leidyba – tai ne tik tam tikros formos išraiška, bet ir sugebėjimas racionaliai spręsti“⁷⁶. A. Vaišvila nurodo, kad: „Teisėkūra arba įstatymų leidyba yra sudėtingas, daugiapakopis procesas, vienaip ar kitaip varžantis, ribojantis žmogaus teises ir dėl to labai atsakingas, reikalaujantis iš įstatymų leidėjo solidžios mokslinės kompetencijos, gebėjimo suvokti įvairių visuomeninio gyvenimo sričių raidos perspektyvas, numatyti socialinius priimamų įstatymų veikimo padarinius“⁷⁷. Tampa visiškai aišku, kad teisėkūros subjektas kurdamas teisės normą bei vykdydamas tautos valią privalo vadovautis sąžine, mokėti racionaliai spręsti, paklusti teisingumui bei turėti atsakingumo jausmą.

Panagrinėkime kaip įgyvendinant teisės socialines funkcijas įstatymo leidėjas bando sureguliuoti socialinius santykius Lietuvos gyventojų sveikatos apsaugos srityje. 1991 metais, turint tikslą apsaugoti LR gyventojus nuo nelegaliai įvežamų vaistų, sureguliuoti vaistų apyvartą bei kainas tarp šalies gyventojų, valstybėje įsigaliojo farmacinės veiklos įstatymas. Įstatymo galiojimo laiku norminis teisės aktas buvo tobulinamas aštuonis kartus, o kai kurie įstatymų straipsniai reguliuojantys informaciją apie vaistų pardavimą, reklamą bei vaistų paskirstymo tarp gyventojų sistemą iki keturių kartų⁷⁸. Siekdamas apsaugoti visuomenės sveikatą įstatymo leidėjas tobulindavo teisės normas ir tokiu būdu reguliuodavo visuomeninius santykius sveikatos apsaugos srityje. Tačiau įgyvendinant įstatymo normas tam tikros socialinės grupės vis dažniau reikšdavo savo nepasitenkinimą, dėl to atsirasdavo problemų. Ypač kritiškai buvo vertinamas farmacijos veiklos įstatymo septynioliktasis straipsnis, reguliuojantis visuomenės informavimo ir vaistų reklamos santykį. Pagal įstatymo nuostatas draudžiančias teikti informaciją spaudoje, radijuje bei televizijoje dėl kompensuojamų bei kitų vaistų išigyjamų pagal receptą, vyresnio amžiaus šalies gyventojams buvo atkertama galimybė išgyti pigesnių bei kompensuojamų vaistų. Kaimo gyventojai privalėjo važiuoti apie keturiasdešimt kilometrų į didmiesčius vien tik dėl to, kad visuomenės informavimo priemonės neturėjo teisės teikti informacijos gyventojams dėl vaistų išigijimo vietos⁷⁹. Šio įstatymo, taikymo klausimu susiformavus neigiamai viešajai nuomonei, buvo padaryti esminiai įstatymo pakeitimai. Tačiau įstatymo leidėjas nuolat atlikdamas įstatymo pakeitimus nesugebėdavo rasti „bendros kalbos“ su medikų asociacijomis

⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucijos komentaras / atsakingas redaktorius K. Jovaiša. – Vilnius: Teisės institutas, 1d. 2000. – P. 27.

⁷⁶ Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai*. Vilnius: MRU, 2004, p. 165

⁷⁷ Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 181

⁷⁸ prieiga per internetą, www.lrs.lt, 2006-09-30 d.

⁷⁹ prieiga per internetą, <http://www.vaistai.lt/lvs/>, 2006-09-30 d.

bei socialinėmis grupėmis. Galu gale visuomenėje pasireiškiant nepritarimams, teisėkūros subjektas (Seimas) įgyvendino savo teisę kreipėsi į LR Konstitucinį teismą turėdamas tikslą iširti, ar minėto įstatymo taikomos privalomos elgesio taisyklės susijusios su visuomenės informavimu neprieštarauja LR Konstitucijai. 2005-09-29 d. nutarime LR Konstitucinis teismas pažymėjo, kad: „*Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 17 straipsnio (2002 m. birželio 4 d. redakcija) 4 dalis ta apimtimi, kuria draudžiama pateikti per radiją ir televiziją neklaidinančią nereklaminio pobūdžio ir reklamai neprilygintą informaciją apie receptinius vaistus, kurią skleidžiant per radiją ir televiziją nebūtų sudaroma prielaidų pakenkti žmonių sveikatai, prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 3 daliai, konstituciniam teisinės valstybės principui*“⁸⁰. 2006-07-17 d. farmacinės veiklos įstatymas neteko galios. Nuo 2006-07-18 d. įsigaliojo farmacijos įstatymas, kuris daug plačiau reglamentuoja santykius atsirandančius sveikatos apsaugos srityje. Pažymėtina tai, kad reguliuojant minėtą santykį visuomenėje, nebuvo atlikta nei viena socialinė apklausa, į socialinių grupių nuomones nebuvo atsižvelgiama. Dėl to, palaikant socialinius santykius iškilo tam tikrų problemų.

Darbo autoriaus manymu, problemos teisėkūros subjekto veikloje, atsirandančios įgyvendinant teisės socialinės funkcijas, turėtų būti sprendžiamos panaudojant sociologinių apklausų išvadas. Ypač susidūrus viešajai ir įstatymo leidėjo nuomonei. Jeigu sociologinė apklausa nebuvo atlikta iki teisės normos išleidimo, arba socialinių santykių sunorminimas neužtikrina visuomenės stabilaus gyvenimo, įstatymo leidejas privalėtų atsižvelgti į atliktus sociologinius tyrimus arba siekdamas išspręsti iškilusią problemą, pats juos inicijuoti. Praktikoje yra žinomas ne vienas atvejis, kai sociologinės apklausos pagalba buvo sprendžiamos socialinėse grupėse iškilusios problemos.

Lietuvos laisvosios rinkos tyrimų institutas 1999 metais atliko sociologinius tyrimus, kurių dėka siekia išsiaiškinti kaip Lietuvos gyventojai vertina dabartinę politiką. Tyrimu metu buvo apklausta 2035 gyventojų, kurių struktūra pagal amžių, lytį, gyvenamąją vietą, išsimokslinimą, tautybę atitinka visos Lietuvos gyventojų struktūrą. Todėl teigtina, kad apklausos rezultatai rodo visos Lietuvos gyventojų nuomonę. Nuomonių palyginimui buvo apklausta ir 100 Lietuvos elito atstovų, tai yra 40 Seimo narių, 43 įmonių vadovų ir 17 žiniasklaidos priemonių vadovų. Sociologinė apklausa parodė, kad tarp Lietuvos gyventojų vyrauja nuomonė, jog valdžios institucijos, atsakingos už socialinę apsaugą, dirba blogai. Visų institucijų darbą blogai įvertino daugiau nei pusė respondentų: Sodros 55,9%, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 62,6%, darbo biržos 63,5%, Seimo socialinių reikalų ir darbo

⁸⁰ prieiga per internetą, <http://www.lrkt.lt/>, 2006-09-30 d., byla nr.: 15/02.

komiteto 66,7% apklaustųjų. Apie Sodrą, kuri gavo santykinai geriausią vertinimą, teigiamai atsiliepė tik 35,1% respondentų⁸¹.

Atliktų tyrimu dėka buvo nustatyta, kad tam tikros socialinės grupės yra nepalankios nuomonės apie valdžios institucijas, tačiau jų manymu, būtent juos turėtų spręsti jų problemas ir daugiausiai rūpintis žmonių socialine gerove.

Kitas atliktas tyrimas, kurio tikslas buvo išsiaiškinti visuomenėje iškilusias nedarbo problemas, padėjo dalinai sumažinti nedarbo Lietuvoje lygį bei atlikti įstatymų pataisus. Atlikto tyrimo metu, kaip pagrindinę priemonę nedarbui sumažinti ar įveikti žmonės nurodė palankesnes sąlygas verslui, mažesnius mokesčius (56%) ir naujų darbo vietų kūrimą (53,8%). Anot elito labai svarbus ir investicijų skatinimas (64%). Tačiau žmonių supratimu, palankesnės verslo sąlygos neapima palankesnių darbdavio bei darbuotojo santykių. Biurokratijos ir reguliavimo mažinimas šioje srityje dar nesuvokiamas kaip geresnių sąlygų sudarymo veiksnys. Apie 45,7% apklaustųjų pasisakė už visapusišką valstybės kišimąsi į darbo santykius ir griežtą jų reguliavimą. Daugiausia pritarimo sulaukė darbo sąlygų kontrolė (85,2%) bei minimalios algos nustatymas (80,7%). Tačiau ir kitos sritys gavo ne ką mažiau balsų (pvz. darbo laiko reguliavimas 74,7%). Elitas pritarė valstybinei darbo sąlygų kontrolei (93%) bei minimalios algos nustatymui (83%), nors iš dalies pasisakė ir už tai, kad valstybė nustatytų tik bendrus darbdavio ir darbuotojo santykių principus (66%)⁸².

Teisėkūros subjektas iš sociologinių apklausų gavęs žinių apie teisės aktų visuomenėje neišmanymo lygį, galėtų pasitelkęs populiariausias visuomenės informavimo priemones, informuoti visuomenę apie teisinėse dokumentuose atliekamas pataisus. Tokių būdu, informuojant visuomenę apie naujų įstatymų priėmimą bei daromas pataisus, žymiai racionaliau būtų įgyvendinama teisinės komunikacijos funkcija.

Šioje darbo dalyje liko nenagrinėtos socialinės prievartos įteisavimo ir normavimo funkcijos. Iš esmės šios socialinės funkcijos įgyvendinimas yra pavedamas teisės taikymo institucijoms. Tačiau būtina pabrėžti, kad teisėkūros subjektas (Seimas) įteisindamas prievartos rūšį, turėtų būti veikiamas savo teisinės sąmonės bei teisinės kultūros įteisinant tikrai sąmoningas ir gerai moralei neprieštaraujančias bausmes. Lietuva žengdama demokratijos keliu atsisakė, visiškai prieštaraujančios prigimtiniams žmogaus teisėms, mirties bausmės taikymo. Įteisino dalį aplinkybių šalinančių asmens atsakomybę bei liberalesnių bausmių, padedančių individui įsiliesti į socialinę aplinką (pvz.: viešieji darbai).

⁸¹ prieiga per internetą, <http://www.lrinka.lt>, 2006-09-30 d.

⁸² prieiga per internetą, <http://www.lrinka.lt>, 2006-09-30 d., apklausa dėl nedarbo problemų sprendimo.

Teisėkūros subjektas, t. y. Seimas galės išvengti dalies problemų susijusių su teisės socialinių funkcijų įgyvendinimu, jeigu savo veikloje įgys pasitikėjimą, sieks teisingumo bei atsižvelgs į sociologinių tyrimų, atliktų šalyje, išvadas. Įstatymų leidėjas pagrindinį dėmesį sukcentravęs į visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos visuomenėje kūrimą bei išsaugojimą, sugebėtų racionaliau išspręsti visuomenėje egzistuojančias problemas.

3. 2. TEISĖS SOCIALINIŲ FUNKCIJŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO KONTROLIERIŲ VEIKLOJE

Visiems pasitikėjimą keliančios tvarkos kūrimas būtų labai apsunkintas, jeigu vykdomosios valdžios institucijos piktnaudžiautų suteiktais įgaliojimais. Netgi tinkamai paruoštas teisinis dokumentas nesugebėtų sureguliuoti visuomeninio santykio valdininkams nevykdant savo pareigos tinkamai tarnauti žmonėms. Todėl kiekvienoje demokratinėje valstybėje egzistuoja tam tikros institucijos, kurių pagalba yra vykdoma vykdomosios valdžios įstaigų priežiūra.

Darbo autorius nagrinėdamas LR Seimo kontrolierių veiklą, išvelgia tokias teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo LR Seimo kontrolierių veikloje problemas:

— teisėkūros subjekto nebendradarbiavimo su LR Seimo kontrolieriais problema. Seimo kontrolieriai negali be teisėkūros subjekto pagalbos pašalinti atrastą teisės normoje nukrypimą. Vien tik nukrypimo atradimas, kaip fakto konstatavimas yra nepakankamas. Siekiant teigiamai paveikti visuomenėje vykstančius socializacijos procesus, būtina atrastą išryškėjusį nukrypimą pašalinti.

— problemos, išryškėjančios nagrinėjant individų pateikiamus skundus bei teikiant siūlymus dėl individų elgesio: individo elgesio nenukreipimas teigiama linkme arba neužtikrinus jo asmenybės socializacijos proceso.

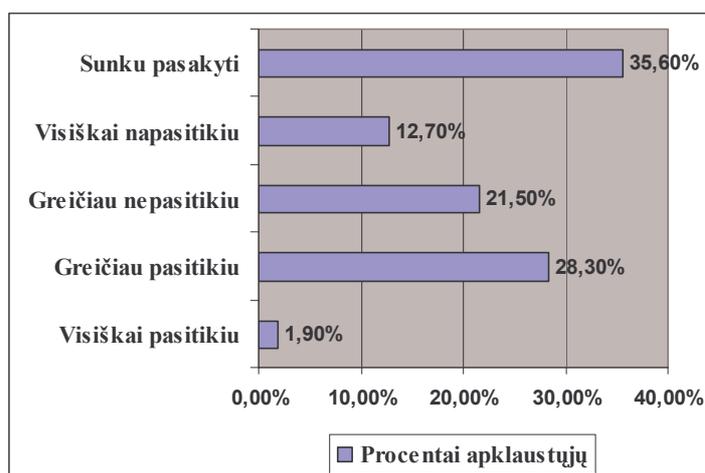
Lietuvoje vykdomosios valdžios įstaigų priežiūra yra pavedama Seimo kontrolieriams. Seimo kontrolierių veiklos tikslas yra apibrėžiamas LR Konstitucijos 73 str. bei Seimo kontrolierių įstatyme, kuriame pabrėžiama, kad: „Seimo kontrolierių veiklos tikslas – ginti žmogaus teisę į gerą viešąjį administravimą, užtikrinantį žmogaus teises ir laisves, prižiūrėti, ar valdžios įstaigos vykdo pareigą tinkamai tarnauti žmonėms“⁸³. Seimo kontrolierių institutas – viena pagrindinių neteisminių žmogaus teisių ir laisvių apsaugos bei vykdomosios valdžios institucijų veiklos kontrolės priemonių Lietuvoje. Kontrolierių įstaiga buvo kuriama pagal

⁸³ LR Seimo kontrolierių įstatymas, 2004-11-04 d. Nr. IX-2544, cituojamas įstatymo 3 str.

Skandinavijos šalių ombudsmenų institucijų pavyzdį⁸⁴. Seimo kontrolierius yra tarpininkas tarp valstybės ir piliečių, ginantis šiame konflikte silpnesnįjį – pilietį, padedantis jam realizuoti Konstitucijoje numatytas teises ir laisves. Seimo kontrolieriai vykdydami savo funkcijas yra nepriklausomi. Jų veiklos procedūros panašiai kaip ir teisėkūros subjektų yra griežtai sureglamentuotos įstatymo, tačiau sureglamentuotos yra tik pačios santykio (skundo) tyrimo procedūros. Spręsdami iškilusią problemą Seimo kontrolieriai išlieka visiškai nepriklausomi nuo pašalinės įtakos. Jų sprendime turėtų atsispindėti teisingumo siekis, o veiklos tikslas turėtų būti siejamas su teisingumo šalyje įgyvendinimu bei savo tiesioginių funkcijų vykdymu. Ginant žmogaus pažeidžiamas teises, Seimo kontrolieriai įgyvendina teisės socialines funkcijas bei prisideda prie socialinės teisinės valstybės kūrimo.

Autoriaus manymu, iškeliant teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo Seimo kontrolierių veikloje problemas bei ieškant jų galimų išsprendimo būdų, reikėtų tiksliai nustatyti koku būdu Seimo kontrolieriai savo veikloje įgyvendina teisės socialines funkcijas. Pateikti Seimo kontrolierių darbo veiklos, išvadų bei sprendimų vykdymo efektyvumo ataskaitas.

Svarbu pabrėžti, kad Seimo kontrolieriais Lietuvoje yra pasitikima labiau negu teisėkūros institucijomis. Pagal „Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro“ 2004 metų pabaigoje atlikto tyrimo duomenis, į pateiktą klausimą: „Ar pasitikite Seimo kontrolieriais?“ apklausti Lietuvos piliečiai atsakė įvairiai. Dauguma apklaustųjų LR piliečių linkę nepasitikėti Seimo kontrolieriais. Atlikto tyrimo rezultatai yra pateikti 1 schemeje (žr. 1 schema).

1 schema. Piliečių pasitikėjimo LR Seimo kontrolieriais ataskaita.

Kaip galima matyti iš pirmoje schemeje pateiktų tyrimo rezultatų, šalies gyventojai Seimo kontrolieriais pasitiki labiau negu Seimu. LR Seimo kontrolieriais pasitiki 30,2 proc. visų apklaustųjų, to tarpu Seimu tik 14 proc. (žr. 1 lentelę).

⁸⁴ Pranevičienė B. *Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje* – Vilnius: LTU, 2003, p.138.

Individu pasitikėjimas institucija yra labai svarbus. Institucijai darant teigiamą poveikį, žymiai efektyviau galima palaikyti visuomenėje tvarką bei formuoti piliečių elgesį socialinės teisinės valstybės link. Be to, atradus socialiniame santykiyje nukrypimą, racionaliai galima jį pašalinti kuriant ir palaikant visuomenėje pasitikėjimo ir saugumo tendencijas, kurios persveria griovimo tendencijas.

Seimo kontrolierių veikla yra glaudžiai susijusi su teisės integracijos bei teisinės komunikacijos funkcijos įgyvendinimu. Ginant žmogaus teises ir laisves kontrolieriai prisideda prie socialinės tvarkos visuomenėje bei stabilios visuomenės kūrimo. Be to, nustato įvairiuose socialiniuose santykiuose išryškėjusius nukrypimus ir atlikus tyrimą, teikia išvadas atitinkamoms institucijoms dėl šių nukrypimų pašalinimo. Nors Seimo kontrolieriai ir neturi įstatymų leidybos iniciatyvos teisės, tačiau įstatymas jiems suteikia teisę informuoti teisėkūros subjektą apie įstatymo ar kito teisės akto trūkumus, spragas. Įgyvendindami savo pagrindines funkcijas Seimo kontrolieriai gali teikti įstatymų leidėjui atitinkamai argumentuotus pasiūlymus dėl teisės normos varžančios žmogaus teises ir laisves, pakeitimo. Šis tarpusavio teisėkūros subjekto ir Seimo kontrolierių bendradarbiavimas padeda išvengti naujų problemų įgyvendinant teisinės komunikacijos funkciją. Būtent Seimo kontrolierių institucija yra viena iš nedaugelio institucijų, rengiančių ataskaitas teisėkūros subjektams dėl priimtų įstatymų, kuriuos įgyvendinant yra pažeidžiamos žmogaus teisės ir laisvės. Verta pažymėti, kad nagrinėdami žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo atvejus, Seimo kontrolieriai informuoja įstatymo leidėją apie teisinio komunikavimo proceso „grįžtamąjį ryšį“, o būtent teisinio komunikavimo proceso trūkumus. Pavyzdžiui, tiriant pateiktą skundą dėl mokesčių inspekcijos pareigūnų veiksmų, dažniausiai yra nustatoma nepakankama pareigūno kompetencija. Dėl šios priežasties individai atliekantys tam tikras su mokesčių mokėjimu susijusias procedūras, nėra tinkamai informuojami apie norminiame akte pateikiamą reikalavimą bei skundžiasi, kad mokesčių inspekcijų pareigūnai nekompetentingai aiškina įstatymus. Vėliau, paaiškėjus teisės pažeidimui, kaltiems asmenims yra taikomos griežtos sankcijos. Todėl išnagrinėjus skundą, išskyrus mokesčių inspekcijos pareigūno nekompetencijos, dažnai paaiškėja, kad asmuo (mokesčių mokėtojas) padaro teisės pažeidimą todėl, kad yra netinkamai informuojamas apie valstybės jam iškeliamą reikalavimą, o ne siekdamas išvengti mokesčių mokėjimo.

Seimas įstatymo normų pagrindu sureguliuoja atitinkamą socialinį santykį, tačiau įgyvendinant įstatymo priimtą normą, paaiškėja, kad dėl pareigūnų žemo kultūros lygio, aplaidumo, biurokratizmo, žmogaus teisės ir laisvės yra pažeidinėjamos. Kaip rodo statistikos duomenys, šie pažeidimai dažniausiai pasireiškia dėl teisės taikymo institucijų pareigūnų žemo

kultūros lygio⁸⁵. Teisėkūros subjektas sukurdamas naują elgesio taisyklę neturi galimybės išvelgti teisės spragų, kolizijų ar kitų teisės normos trūkumų. Be to, negali numatyti ir formalizuoti reguliuojamo santykio įmanomas ar prognozuojamas situacijas. Įvairūs teisės normos trūkumai dažniausiai paaiškėja teisės taikymo institucijoms praktiškai įgyvendinant normas. Todėl čia išryškėja Seimo kontrolierių veiklos svarbumas, pasireiškiantis atradime ir šalinime įvairių socialiniame santykiyje išryškėjusių nukrypimų. Prisidėdami prie įstatymų leidybos, Seimo kontrolieriai teikia rekomendacijas šiems iškrypimams pašalinti ir tokiu būdu prisideda prie visuomenėje vykstančių integracijos procesų skatinimo. Žemiau pateiktoje lentelėje atsispindi LR Seimo kontrolierių siūlymai teisėkūros subjektams dėl teisės aktų pakeitimų, papildymų ar kt. bei siūlymų skaičius į kuriuos atsižvelgta ir kurie įgyvendinti praktikoje (žr. 2 lentelę)⁸⁶.

METAİ	Siūlymai pakeisti, papildyti, panaikinti, priimti, suderinti, parengti įstatymus ir kitus norminius aktus	Siūlymai, į kuriuos atsižvelgta ir kurie įgyvendinti praktikoje
1995	26	17
1996	42	18
1997	48	20
1998	84	47
1999	56	36
2000	54	27
2001	73	57
2002	54	42
2003	21	13
2004	32	16

2 lentelė. LR Seimo kontrolierių siūlymai.

Analizuojant gautų ir išnagrinėtų skundų dinamiką galima pastebėti, kad Seimo kontrolieriaus kuruojamoje srityje pagrįstų skundų sumažėjo (2003 metais – 36,44 % išnagrinėtų skundų; 2004 metais – 30,36 % išnagrinėtų skundų; 2005 metais – 32% išnagrinėtų skundų) ir

⁸⁵ prieiga per internetą, www.lrs.lt, ataskaitos apie LR Seimo kontrolierių veiklą, 2006-11-01 d.

⁸⁶ Lentelė sudaryta pagal informaciją, pateiktą tinklalapyje, www.lrs.lt, LR Seimo kontrolierių darbo veiklos ataskaitą.

padaugėjo nepagrįstų skundų (2003 metais – 29,38 % išnagrinėtų skundų; 2004 metais – 32,45 % išnagrinėtų skundų; 2005 metais – 49% išnagrinėtų skundų). Remiantis pateiktais skaičiais darytina išvada, kad valstybės institucijose gerėja viešasis administravimas, tačiau visuomenės nuomonės tyrimai žmogaus teisių srityje akivaizdžiai rodo ir kitą situaciją. Štai jau minėto Žmogaus teisių padėties ir žmogaus teisių apsaugos sistemos vertinimo ataskaitoje nurodoma, kad į klausimą, kur individai kreipėsi dėl pažeistų teisių, net 70,3 proc. respondentų atsakė, kad nesikreipė niekur. Paklausti, kodėl niekur nesikreipė, net 70,7 proc. tvirtina, kad „tai beprasmiška, nes niekas jiems nepadės“⁸⁷.

Lietuvos Respublikos Seimo kontrolieriai įgyvendindami teisės integracijos funkciją prisideda prie stabilaus gyvenimo visuomenėje kūrimo, saugo teisėtus žmogaus interesus. Seimo kontrolieriai tirdami individo pateiktą skundą, išnagrinėja daugybę teisinių dokumentų, teisėkūros subjekto patvirtintų programų, sudarytų teisės aktui praktiškai įgyvendinti, susipažįsta su papročiais veikiančiais tiriamo santykio institucijoje. Tam, kad galima būtų aiškiau suvokti, kaip Seimo kontrolieriai savo veikloje įgyvendina teisės socialines funkcijas, būtina išnagrinėti praktinį pavyzdį, kuriame atsispindėtų teisės integracijos funkcijos įgyvendinimas.

2004 metų pabaigoje Seimo kontrolierių įstaigoje buvo gautas Klaipėdos miesto gyventojos skundas, kuriame pareiškėja nurodė, kad jai jau suėjo pensinis amžius, tačiau ji negauna senatvės pensijos, nes neatitinka vienos iš Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatyme numatytų sąlygų, suteikiančių teisę gauti senatvės pensiją, t.y. neturi minimalaus 15 metų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažo, nustatyto senatvės pensijai⁸⁸. Skundo turinyje pareiškėja paaiškino, kad reikalaujamo stažo neturinti, nes ilgai augino namuose dažnai sergančius vaikus. Vėliau, iki 2000 metų slaugė ir globojo savo neveiksnų tėvą. Pati draustis pensijų draudimu ji neturinti lėšų, o valstybė suteikti finansinę paramą atsisako. Pareiškėja taip pat nurodė, kad negauna ir jokių kitų socialinių išmokų, nes jos vyro pajamos, t.y. gaunama pensija, yra daugiau negu 270 Lt, o socialinė pašalpa skiriama, kai šeimos pajamos neviršija valstybės remiamų pajamų (135 Lt) kiekvienam šeimos nariui. Teisės taikymo institucijos motyvuotai atsakydami į asmens pateiktą prašymą rėmėsi Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimu nr. 115 – 5221, kuriame konstatuojama, kad: „įstatymų leidėjas, paisydamas Konstitucijos normų ir principų, turi teisę nustatyti minimalų valstybinio socialinio pensijų draudimo stažą valstybinei socialinio draudimo senatvės pensijai, kaip vieną iš sąlygų tokiai pensijai gauti. Nustatydamas, kokias sąlygas senatvės pensijai gauti asmuo, sukakęs senatvės pensijos amžių, turi atitikti, įstatymų leidėjas privalo atsižvelgti į visas reikšmingas

⁸⁷ prieiga per internetą, www.lrs.lt, LR Seimo kontrolierių darbo veiklos ataskaita, 2006-11-02 d.

⁸⁸ prieiga per internetą, <http://www.lrski.lt>, 2006-10-20 d.,

aplinkybes, taip pat į asmens indėlių formuojant Konstitucijos 52 straipsnyje nustatytos senatvės pensijos mokėjimo prielaidas. Priešingu atveju, senatvės pensijų teisinis reguliavimas būtų nepakankamas ir vienpusis. Svarbu ir tai, kad asmuo, sukakęs senatvės pensijos amžių, apskritai neliktų be socialinės paramos⁸⁹. Nuo 2004 m. balandžio 1 d. įsigaliojo Piniginės socialinės paramos mažas pajamas gaunančioms šeimoms (vieniems gyvenantiems asmenims) įstatymas (nr. IX – 1675), pagal kurį, skiriant socialinę pašalpą, be kitų sąlygų, įvertinamos šeimos (vieno gyvenančio asmens) pajamos (kurios neturi viršyti valstybės remiamų pajamų (135 Lt) kiekvienam šeimos nariui) ir turimas turtas (t.y. turimo turto vertė neturi viršyti atitinkamai nustatyto turto vertės normatyvo).

Išnagrinėjus pateiktą asmens skundą bei ištyrus teisinius dokumentus reglamentuojančius minėtą teisinį santykį, Seimo kontrolieriai atkreipė įstatymo leidėjo dėmesį į tai, kad taikant anksčiau minėto įstatymo nuostatas, neretai susidaro situacija, kai garbingo amžiaus sulaukę asmenys, gyvenantys šeimoje bei negalintys gauti lėšų savo pastangomis ar iš kitų šaltinių, tampa priklausomi nuo kito šeimos nario gaunamų, dažnai labai nedidelių, pajamų (nagrinėjamu atveju vienintelis pajamų šaltinis – sutuoktinio senatvės pensija), kas iš esmės sukuria prielaidas tokių svarbių vertybių, kaip žmogaus orumas, nepriklausomumas, laisvas asmenybės vystymasis, pažeidimui. Be to, Seimo kontrolieriai atkreipė teisėkūros subjekto dėmesį į Lietuvoje parengtas ataskaitas apie Europos socialinės chartijos (pataisytos) nuostatų laikymąsi. O būtent į ataskaitoje pažymėtą faktą, kad valstybės remiamų pajamų lygis (135 Lt) negarantuoja pagyvenusiems žmonėms teisės į tinkamą socialinę apsaugą. Šiose išvadose konstatuota: „dėl to, jog socialinių išmokų pagyvenusiems žmonėms lygis yra nepakankamas, padėtis Lietuvoje neatitinka Europos socialinės chartijos (pataisytos) 12 straipsnio 1 punkto nuostatų. Dėl akivaizdžiai nepakankamos socialinės paramos, padėtis Lietuvoje pripažinta kaip neatitinkanti ir Europos socialinės chartijos (pataisytos) 13 straipsnio 1 punkto nuostatų“⁹⁰. Išnagrinėjus socialinį santykį ir aptikus šį išryškėjusį nukrypimą, nulemiantį žmogaus teisių ir laisvių pažeidimą, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijai buvo pasiūlyta apsvarstyti galimybes parengti ir nustatyta tvarka pateikti atitinkamus pakeitimus teisės aktuose, kurie užtikrintų, kad senatvės pensijos amžiaus sulaukę asmenys neliktų be reikiamos socialinės paramos ir apsaugos. Seimo kontrolierių išvada buvo pateikta ir LR Seimo Socialinių reikalų ir darbo komitetui. Pažymėtina, jog į šį Seimo kontrolierių siūlymą buvo atsižvelgta. Pagal Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos pateiktą informaciją, jau yra parengti Valstybinių šalpos išmokų įstatymo atitinkami pakeitimai, kurių tikslas – suteikti pensines garantijas, skiriant šalpos pensijas,

⁸⁹ prieiga per internetą, <http://www.lrkt.lt>, 2006-10-21 d., citata iš teismo nutarimo.

⁹⁰ prieiga per internetą, <http://www.lrski.lt>, 2006-10-21 d.

asmenims, neturintiems teisės gauti jokios rūšies pensijų, ir kurie jau yra svarstomi Lietuvos Respublikos Seime (nuo 2005-07-01 įsigaliojusiame Valstybinių šalpos išmokų įstatymo pakeitimo įstatyme dar neatsispindi šie pakeitimai)⁹¹. Nagrinėdami aukščiau minėtą žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo atvejį, Seimo kontrolieriai ne tik prisidėjo prie teisės integracijos funkcijos įgyvendinimo, bet ir užtikrino teisinio reguliavimo funkcijos įgyvendinimą. Nors teisiniam reguliavimui pagrindą sukuria teisėkūros subjektų veikla, tačiau Seimo kontrolieriai teikdami įstatymo leidėjui išvadas dėl žmogaus teisių ir laisvių pažeidimų prisideda prie teisinio reguliavimo funkcijos įgyvendinimo.

Svarbu pabrėžti, kad Seimo kontrolieriai nesugebės savo veikloje efektyviai įgyvendinti teisės socialinių funkcijų, jeigu teisėkūros subjektai neatsižvelgs į teikiamus siūlymus dėl žmogaus teisių pažeidimų ir ateityje jų nerealizuos. Vien tik fakto, dėl žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo konstatavimo, nepakanka. Konstatuojant faktą yra tik atrandamas išryškėjęs nukrypimas socialiniame santykiuose, tačiau nepašalinamas. Būtent nukrypimo pašalinimas yra būtinas. Kaip rodo aukščiau pateiktos statistikos, ne visada teisėkūros subjektai atsižvelgia į Seimo kontrolierių siūlymus pakeisti teisinio dokumento, sudarančio prielaidas žmogaus teisių ir laisvių pažeidimams atsirasi, turinį ar jį papildyti. Teisėkūros subjektui nepašalinus išryškėjusio nukrypimo žmogaus teisės išlieka pažeidinėjamos ir toliau. Neretas atvejis kai dėl to pačio žmogaus teisių pažeidimo atvejo skirtingi visuomenės individai kreipėsi į Seimo kontrolierių instituciją nuolat.

Retkarčiais tenka pastebėti, kad LR Seimo kontrolieriai gan kompetentingai pateikia išvadas dėl tiriamų skundų, tačiau teisėkūros subjektai neatsižvelgia į jų teikiamus siūlymus, dėl teisės akte atrasto netikslumo ir nesiima priemonių atlikti pataisų. Įstatymas su trūkumais yra vykdomas valstybės piliečių, taip sudarydamas galimybę vystyti naujiems teisės pažeidimams. Neretas atvejis, kai nuo kontrolierių pateikto siūlymo teisėkūros subjektui praeina porą metų, ir įstatymas pradėdamas keisti tik tada, kai visuomenės dalis jau yra paveikta neigiamo jo poveikio, ar išsivysčius visuomenėje neigiamoms vertybėms. Po įstatymo (įstatymo dalies) pakeitimo, išsisknijęs visuomenėje neigiamas jo padarytas poveikis išlieka tam tikrą laiką jau pažeidus teigiama socializacijos procesą. Todėl labai svarbu, kad teisėkūros subjektas nedelsiant reaguotų į Seimo kontrolierių pateikiamas išvadas dėl įstatymų. Be abejo, negalima numatyti visų aplinkybių į ateitį, tačiau esant akivaizdiems įstatymo netikslumams, būtina veikti nedelsiant.

Pažymėtina, kad Seimo kontrolierių veikloje turėtų atsispindėti ne vien tik konkretaus asmens skundo išnagrinėjimo ir atsakymo jam parengimo faktas, bet ir siekimas išsiaiškinti,

⁹¹ prieiga per internetą, <http://www.socmin.lt>, 2006-10-21 d.

kokios priežastys lėmė, jog buvo pažeistos žmogaus teisės, kokius teisės aktus reikėtų keisti ar papildyti, kad ateityje jos nebūtų pažeidinėjamos. Tik išsamiai išsiaiškinus tikrąsias priežastis yra įmanoma visapusiškai padėti žmogui apginti jo teises⁹². Apibendrinus skyriuje išsakytas mintis, darbo autorius pabrėžia, kad LR Seimo kontrolieriai, įgyvendindami teisės socialines funkcijas bei gindami pažeistas žmogaus teises, turėtų ieškoti būdų, kaip pašalinti tas problemas, kurios trukdo susiformuoti keliančiai žmogui pasitikėjimą socialiniai tvarkai. Tai yra labai svarbu įgyvendinant visos visuomenės interesus bei užtikrinant žmogaus gyvenimo kokybės augimą.

3. 3. TEISĖS SOCIALINIŲ FUNKCIJŲ ĮGYVENDINIMAS LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ SISTEMOJE. PIRMOSIOS INSTANCIJOS TEISMAI

Po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, teismų vaidmuo iš esmės pasikeitė. Jeigu totalitariniame režime vyravo teismų priklausomybės nuo valdžios ar jos veikėjų nuostatos, tai nepriklausomoje Lietuvoje teismai, įgyvendindami teisingumą, vis labiau žengia nepriklausomybės nuo politinės įtakos link. Piliečiams yra sudaryta pasirinkimo, spręsti ginčą tarp ombudsmeno institucijos ir teismo, laisvė. Todėl teisėtumo tvirtinimo šalyje vaidmuo iš dalies jau atitenka ir visuomenės nariams.

Nagrindėdamas teismų veiklą, darbo autorius išvelgė sekančias teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo teismų sistemoje pagrindines problemas:

— piliečių bei socialinių grupių nepasitikėjimo teismais problema. Nesant minėtam pasitikėjimui gali būti neigiamai paveikiami visuomenėje vykstantys socializacijos procesai bei sutrikti „teigiamos“ socialinės patirties perėmimo procesai, ypač jeigu teismo sprendimu buvo siekiama sureguliuoti individų elgesį socialinės teisinės valstybės kūrimo link.

— visuomenės nevykdymo teismų sprendimų.

— teisėjo asmenybės socializacijos problemos. Teisėjų teisinės kultūros, profesionalumo stokos bei nesupratimo savo veiklos svarbos problemos.

Verta pažymėti, kad savo veikloje tvirtindami teisėtumą bei apsaugodami žmogaus teises ir laisves, teisės socialinės funkcijas įgyvendina ir teismai. Iš dalies šis įgyvendinimas atranda išraiškos bruožą tame, kad galutinis teisingumo sprendimas vis dėlto priklauso nuo teisėjo. Kaip teigia mokslininkas Friedrich A. Von Hayek: „teisėjai teikia modelį, kurio mėgina

⁹² Leidinys, *Kad valdžios įstaigos tarnautų žmonėms*. Vilnius: Leidybos įmonė „Kriventa“, 2005, p. 45

vadovautis įstatymų leidejai⁹³. Savo veikloje teismai iš esmės įgyvendina teisės integracijos, teisinio reguliavimo bei teisinės socializacijos funkcijas. Labiausiai su teisės socialinių funkcijų šalyje įgyvendinimų yra susiję pirmosios instancijos teismai, nes būtent jiems tenka nagrinėti didžiausią bylų skaičių ir šių teismų sprendimai dažnai nėra skundžiami apeliacine tvarka, o sprendimams įsiteisėjus, jie privalo būti vykdomi fizinių ir juridinių asmenų. Dėl to, šiame skyriuje, autoriaus manymu, reikėtų kelti problemas, išryškėjančias pirmosios instancijos teismams įgyvendinant aukščiau minėtas teisės socialines funkcijas.

LR Konstitucijos 109 str. 1 d. nurodyta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. LR Konstitucijos 109 str. 2 d. pabrėžia, kad teisėjai vykdydami teisingumą yra nepriklausomi. Loginis ir sisteminis šių straipsnių ryšys parodo, kad teisingumo vykdymas, tai viena iš pagrindinių valstybės valdžios funkcijų, kurią įkūnija teismai⁹⁴. Taigi iš to seka, kad norint vykdyti teisingumą, teisėjams yra reikalinga nepriklausomybė. Bet jeigu įstatyme neatsispindi teisingumo siekis (įstatymas akivaizdžiai neskirtas teisingumo įgyvendinimui), iškyla klausimas, ar gali teisėjas priklausyti nuo tokio įstatymo. Manytina, kad ne, nes teisėjas vadovaudamasis tokių įstatymų tikrai neįgyvendintų teisingumo, o prisidėtų prie griovimo tendencijų palaikymo. Šis LR Konstitucijos straipsnis buvo ne kartą kritikuojamas mokslininkų: “Orientuoti teisinę sistemą tarnauti ne valdžiai, o žmonėms, kaip bebūtų paradoksalu, tam tikra prasme “draudžia” minėtas Lietuvos Konstitucijos 109 str., įpareigojantis teismu klausyti tik įstatymo. Žinant tą faktą, kad ne kiekvienas įstatymas atitinka teisę, teismas negali vykdyti teisingumo...”⁹⁵. Teisėjai turėtų klausytis teisės, jos principų, bet ne akivaizdžiai teisinį nihilizmą propaguojančių teisinių dokumentų.

Nagrinėjant teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo teismų sistemoje problemas būtina atkreipti dėmesį į teisėjo asmenybę, pabrėžiant jo vaidmens, teisės socialinių funkcijų įgyvendinime, svarbą. Yra visiškai suprantama, kad teisėjas, tai nepriklausomas nuo politinės įtakos asmuo, susipažinęs su šalyje veikiančiais papročiais ir tradicija, bei turintis atitinkamą mokslinį išsilavinimą einamoms pareigoms užimti. Svarbu paminėti, kad teisėjas jokiu būdu neturėtų siekti teisės praktiko karjeros, o savo užimamas pareigas jis turėtų sieti su teisingumo šalyje įgyvendinimu bei išskirtinės atsakomybės jausmu už kiekvieną šalyje gyvenantį individą. Tai reiškia, kad teisėjas privalo suprasti savo profesiją kitaip negu kitų profesijų žmonės. Jis negali dirbti savo darbo, pavyzdžiui, kaip vairuotojas, valytojas, pardavėjas ar pan.. Jis turėtų elgtis „teisingai“, visur ir visada rodyti deramo elgesio pavyzdį, nuolat tobulinti savo žinias,

⁹³ Hayek Friedrich A. Von. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė I tomas. Taisyklės ir tvarka*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 145

⁹⁴ Šileikis E. *Alternatyvi konstitucinė teisė* – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 386.

⁹⁵ Vaišvila A. *Etatizmas – konceptuali teisinės reformos kliūtis* // *Justitia*, 1997. Nr.3. –P.9.

netgi grįžęs po darbo namo nepamiršti, kad „rytoj“ jam reikės įgyvendinti teisingumą ir spręsti žmogaus ar socialinės grupės likimą.

Teisėjo asmenybės pagrindą turėtų sudaryti jo teisinė kultūra. Ypač kai visuomenės nariai nepasitiki tarpusavyje, teisėjas turėtų šaltakraujiškai sprendamas įvairaus pobūdžio ginčus, vykdyti teisingumą ir būti nepriklausomas nuo valdžios įtakos, įvairių simpatijų. Anot mokslininko Friedrich A. Von Hayeko, „Teisėjui turėtų rūpėti ne tai ko konkrečiu atveju nori valdžia, o tai, ko gali „teisėtai“ laukti privatūs asmenys, kur „teisėti“ yra tie lūkesčiai, kuriais paprastai remiasi individo veiksmai visuomenėje“⁹⁶. Akivaizdu, kad teisėjas nepajėgs prisidėti prie visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos kūrimo, jeigu jo supratimas savo veiklos svarbos bus atitrūkęs nuo teisingumo šalyje įgyvendinimo, o asmeninė patirtis nebus teigiamai susiformavusi bei neturės tvirto moralinio pagrindo. Manytina, kad teisėjo, kaip teisėtvarką stiprinančio individo, sąvoka yra problemiška. Jeigu teisėjas tampa paveikiamu iš šalies, nukenčia teisingumas. Be to, gali būti neigiamai paveikiami visuomenėje vykstantys socialiniai procesai (socialinių grupių elgesys). Teisėjas priimdamas nutartis įtakoja visuomenėje vykstančius socializacijos procesus. Ši įtaka gali nukrypti teigiama ar neigiama linkme. Neigiama įtaka socializacijos procesams pasireiškia, kai teisėjo priimtame nutarime neatsispindi teisingumo siekis, o išvelgiamas paviršutinis ar savanaudiškas ginčo išsprendimas. Teigiama įtaka socializacijos procesams pasireiškia, kai teisėjas, priimdamas nutarimą, siekia užtikrinti stabilų visuomenės gyvenimą bei prisidėti prie visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos kūrimo. Objektyviau tariant, Lietuvos teismai, sprenddami tarp šalių ginčus bei įgyvendindami teisės socialinę paskirtį, turėtų sąveikauti su moraline, ekonomine, politine ir kitomis gretimomis socialinėmis sistemomis. Visų pirma, teismų nutarimuose privalėtų atsispindėti: žmogaus pamatinių interesų apsauga, visuomenės grupių socialinės ir politinės santarvės užtikrinimas, visuomenės gyvenimo kokybinės raidos skatinimas.

Paskutiniųjų metų statistikos parodo, kad Lietuvoje yra nepasitikima ne tik teismais, bet ir teisėjais. Pagal visuomenės nuomones ir rinkos tyrimo centro „Vilmorus“ pateikiamas statistikas, 2004 metų pabaigoje apie 42% valstybės gyventojų dažniausiai nepasitikėjo teismais, nes mano juos esant šališkus ir neobjektyvius. Teigiama, jog bylos yra vilkinamos, o bausmės skiriamos neobjektyviai. Teismų sistemoje yra gausu įsisenėjusių sisteminių problemų, kurių laiku nesprendžiant ir susidarė dabartinė padėtis. Yra minimas teismų uždarumas, teisėjų „klanų“ susiformavimas ir tarpusavio protegavimas, teisėjų profesionalumo stoka. Pabrėžiama, kad teismų sistema veikia neefektyviai, iškyla įvairaus pobūdžio skandalai susiję su teisėjų korupcija

⁹⁶ Hayek Friedrich A. Von. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė I tomas. Taisyklės ir tvarka*. Vilnius: Eugrimas, 1998, p. 149

ar sveiku protu nesuvokiamais teismų sprendimais⁹⁷. Praradus visuomenės pasitikėjimą teismų priimami sprendimai negalėtų daryti teigiamos įtakos visuomenėje vykstantiems socializacijos procesams. Ypač sutriktų teisės integracijos funkcijos įgyvendinimas, nes praradus visuomenės pasitikėjimą, išsaugoti bei sureguliuoti individus jungiančią socialinę tvarką būtų sudėtinga. Tačiau susiformavus teigiamai viešajai nuomonei apie teismus, teismų nutarimų vykdymas žymiai išauga, skatinami visuomenėje vykstantys integracijos procesai, nes vykdomi yra teismų sprendimai, nukreipti į visuomenės stabilaus gyvenimo palaikymą.

Lietuvos pirmosios instancijos teismai įgyvendindami teisės integracijos funkciją privalo ginti žmogaus teises ir laisves. Ši, teisių ir laisvių, apsauga privalo atsispindėti motyvuojamojoje teismo sprendimo dalyje, kurioje būtų pašalinti visi išryškėję ginčo nukrypimai susiję su žmogaus teisių ir laisvių pažeidimu. Be to, teismo sprendimo motyvuojamojoje dalyje turėtų būti išvelgiamas individų elgesio sunorminimo faktas, plėtojamas socialinės teisinės valstybės kūrimo link. Teisinės socializacijos funkcijos įgyvendinimas teismų veikloje turėtų būti suprantamas panašiai, kadangi teisinės socializacijos funkcija yra glaudžiai susijusi su teisės integracijos funkcija, yra jos tęsinys. Teismas įgyvendindamas teisinės socializacijos funkciją, turėtų padėti piliečiams įsitraukti į socialinio gyvenimo procesus, nukreipti jų elgesį tinkama linkme, formuoti jų „teigiamą“ asmeninę patirtį. Šios funkcijos įgyvendinimas pasireiškia individams (socialinėms grupėms) vykdant teismų sprendimus. Teismų sprendimų vykdymas galėtų būti suprantamas, kaip tam tikra auklėjimo forma, kurios pagalba teismai pašalinę ginče išryškėjusius nukrypimus, dalyvauja visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos kūrime ugdant visuomenės sąžinę bei pagarbą žmogaus teisėms ir laisvėms. Pagarbos žmogaus teisėms ugdymas įgyvendinant teisinės socializacijos funkciją yra labai svarbus. Mokslininkas A. Vaišvila kalbėdamas apie Lietuvos siekį sukurti teisinę valstybę nurodo, kad „(...) turime teisinės valstybės tiek, kiek iš tikrųjų gerbiame žmogaus teises“⁹⁸. Būtent pagarba žmogaus teisėms, apie kurią kalba mokslininkas, yra labai svarbi kuriant socialinę teisinę valstybę. Šia linkme, įgyvendindami teisinės socializacijos funkciją bei teisingumą, turėtų „judėti“ ir teismai sprenddami ginčus. Be abejo, dalyvaujant visuomenės socializacijos procesuose, teismai įgyvendina ir teisinio reguliavimo funkciją. Šis reguliavimas pasireiškia apsaugant visuomenėje susiklosčiusius „teisėtus“ visuomeninius santykius bei įtvirtinant naujus visuomeninius santykius, kurių pagrindu būtų plėtojamas (ugdomas) individų elgesys link socialinės teisinės valstybės kūrimo.

⁹⁷ prieiga per internetą, www.lrs.lt, 2006-10-24 d.

⁹⁸ Vaišvila A. *Žmogaus teisių realybė – teisinės valstybės esaties matas. Tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, LTŽC, 1996, p – 13.

Siekiant šiek tiek plačiau suvokti, kaip teismai savo veikloje įgyvendina teisės integracijos, socializacijos bei reguliavimo funkcijas, būtina išnagrinėti praktinį pavyzdį. Pareiškėja N. Š. kreipėsi į Vilniaus apygardos administracinę teisimą prašydama priteisti iš atsakovo 25800,43 Lt atlyginti turtinei žalai, kuri susidarė dėl to, jog valstybės valdžios institucijos priėmė ir taikė Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 23 straipsnio nuostatas, leidusias mokėti ne visą paskirtą senatvės pensiją. Kadangi valstybė jai mokėjo ne visą paskirtą senatvės pensiją, pažeidė Konstitucijos laiduotą jos teisę į nuosavybę, teisinio saugumo principą. Konstitucinis Teismas 2002-11-25 nutarime⁹⁹ nurodė, kad Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 23 straipsnio nuostatos, ribojančios paskirtos senatvės pensijos mokėjimą, prieštarauja Konstitucijai. Turtinė žala pilietei buvo padaryta taikant LR Konstitucijai prieštaraujantį įstatymą, ribojusį visos paskirtos senatvės pensijos mokėjimą.

Teismo proceso metu atsakovo atstovas su skundu nesutiko. Nurodė, kad nekonstatavus valdžios institucijos darbuotojų veiksmų neteisėtumo, atsakomybė neatsiranda. Valstybinių socialinių draudimo pensijų įstatymas buvo oficialiai paskelbtas, todėl remiantis LR Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalimi, jis galiojo ir jo vykdymas buvo privalomas visiems fiziniams ir juridiniams asmenims.

Vilniaus apygardos administracinis teismas 2003 m. rugpjūčio 29 d. sprendimu skundą atmetė. Kadangi įstatymu įgalios priimti sprendimus dėl senatvės pensijų skyrimo ir mokėjimo valstybės vykdomosios valdžios institucijos dėl to, kad laikotarpiu nuo 1995-01-01 iki 2002-11-27 pareiškėjai taikė tuo laiku galiojusias Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 23 straipsnio nuostatas, teismas nenustatė neteisėtų veiksmų, todėl valstybei, pareiga atlyginti pareiškėjai turtinę žalą dėl neišmokėtos senatvės pensijos dalies Civilinio kodekso 6.271 straipsnyje nustatytu pagrindu, nekyla. Be to, teismas sprenddamas iškilusį ginčą nurodė, kad Konstitucijos 30 straipsnis įtvirtina nuostatą, jog asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas. Teismo teigimu, pareiškėja turtinę žalą kildino iš neteisėto nuosavybės atėmimo. Tačiau sprendžiant šį ginčą teismas šalindamas išryškėjusius nukrypimus neatsižvelgė į teisėtą socialinių grupių interesą grąžinti jiems priklausančią senatvės pensijos dalį. Šis faktas sukėlė visuomenės nepasitenkinimą, nes buvo pažeistos daugybės žmonių teisės. Teismo sprendimas buvo apskųstas apeliacine tvarka. Kreipiantis apeliaciniu skundu į teisimą pareiškėja prašė panaikinti Vilniaus apygardos administracinio teismo sprendimą ir priteisti iš Lietuvos Valstybės institucijos jai padarytą piniginę žalą. Tačiau teismas sprendime konstatavo faktą, kad LR galiojantys įstatymai nenumato atsakomybės už įstatymų leidėjo padarytą žalą.

⁹⁹ prieiga per internetą, www.lrkt.lt, 2006-10-26, byla paskelbta valstybės žiniuose 2002-11-27 d. nr. 113 – 5057.

Administracinis teismas Konstitucija nesivadovavo. 2003-01-16 d. LR Seimo priimtas įstatymas¹⁰⁰ taip pat neišsprendė žalos dėl neišmokėtos pensijos atlyginimo klausimo. Socialinių grupių reiškiamas nepasitenkinimas, susijęs su savo teisėto intereso apsauga, privertė teisėkūros subjektą padaryti įstatyme reikšmingas pataisas susijusias su pensijos išmokėjimu. Tačiau padaryti pakeitimai neužtikrino žmogaus teisių ir laisvių apsaugos. Pagal byloje surinktus įrodymus, pareiškėjai nuo 1995 metų pradžios iki 2002-11-27 d. mokamos valstybinės socialinio draudimo pensijos dydį Vilniaus miesto Socialinio draudimo fondo valdybos skyrius ribojo remiantis Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 23 str. dėl to, kad pareiškėja turėjo įstatymo draudžiamųjų pajamų.

Išnagrinėjęs bylą Lietuvos Vyriausiasis administracinis teismas apeliacinį skundą atmetė. Teismas konstatavo, kad pirmosios instancijos teismas nepakankamai tiksliai ir objektyviai įvertino byloje surinktus rašytinius įrodymus. Įstatymo leidėjui bei teismui nesugebėjus sureguliuoti minėto socialinio santykio atsižvelgiant į individų prašymus, buvo kreiptasi į LR Konstitucinį teismą dėl įstatymo išaiškinimo.

2002 m. lapkričio 25 d. LR Konstitucinis Teismas pripažino, kad: „Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 23 straipsnio 2 dalis atitinkama apimtimi, prieštarauja LR Konstitucijos 23 straipsniui, 48 straipsnio 1 dalies nuostatai, kad kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą, 52 straipsniui ir konstituciniam teisinės valstybės principui“¹⁰¹. LR Konstitucinis teismas palaikė socialinių grupių „teisėtą“ interesą bei pabrėžė, kad pagal LR Konstitucijos 7 straipsnį negalioja joks įstatymas ar kitas aktas, priešingas Konstitucijai. Ši Konstitucijos nuostata turi būti aiškinama ir taikoma sistemiškai su kitomis Konstitucijos nuostatomis, įtvirtinančiomis teisės aktų konstitucingumo kontrolę bei Konstitucinio Teismo nutarimų teisinę galią. Remiantis LR Konstitucijos 6 straipsnio 1 dalimi, LR Konstitucija yra vientisas aktas. Konstitucijos 102 straipsnis ir Konstitucinio Teismo įstatymas išimtinę teisę spręsti, ar įstatymas neprieštarauja Konstitucijai, suteikia Konstituciniam Teismui. Jokia kita valstybės institucija spręsti, ar įstatymas atitinka Konstituciją, neįgaliota. Be to, LR Konstitucinis Teismas 2003 m. gegužės 13 d. sprendime¹⁰² pažymėjo, kad pagal Konstitucijos 107 straipsnį

¹⁰⁰ Lietuvos Respublikos [Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 24 straipsnio pakeitimo, 23 ir 32 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ĮSTATYMAS](#) //Valstybės žinios, 2003 Nr.12-437.

¹⁰¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002-11-25 Nutarimas “[Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio \(2000 m. kovo 16 d. redakcija\) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio \(1999 m. gruodžio 16 d. redakcija\) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio \(1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos\) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai](#)” //Valstybės žinios, 2002 Nr.113-5057.

¹⁰² Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismo 2003 05 13 sprendimas “[Dėl Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 24 straipsnio](#)

Konstitucinio Teismo sprendimų galia dėl teisės aktų atitikties Konstitucijai yra nukreipiama tik į ateitį. Konstitucinio Teismo įstatymo 72 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad neturi būti vykdomi sprendimai, pagrįsti teisės aktais, kurie pripažinti prieštaraujančiais Konstitucijai ar įstatymams, jeigu tokie sprendimai nebuvo įvykdyti iki atitinkamo Konstitucinio Teismo nutarimo įsigaliojimo.

Darytina išvada, kad pirmosios instancijos teismas gindamas individo teisės bei laisvės nepastebėjo teisiniame dokumente išryškėjusių nukrypimų ir laiku nesiėmė priemonių jiems pašalinti. Nors vėliau ir buvo kreiptasi į LR Konstitucinį teismą dėl teisės akto išaiškinimo, tačiau pirmosios instancijos teismai, sprendami iškilusį tarp šalių ginčą, galėjo pasiremti Europos demokratiškos valstybių susiklosčiusia patirtimi ir išvelgti žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo faktą, nevilkinant bylos nagrinėjimo, o priimant individo interesą patenkinantį sprendimą pirmosios instancijos teisme. Be to, ne tik teisėkūros institucijos, bet ir pati valstybė nereagavo į žmogaus teisių ir laisvių pažeidimo faktą. Autoriaus manymu, kai už teisėtumo apsaugą atsakingos institucijos uždelsia vykdyti savo pareigą ginti žmogaus teises ir laisves bei palaikyti visuomenėje socialinę tvarką, valstybė turėtų atsižvelgti į „teisėtus“ visuomenės prašymus apsaugoti interesą ir atlikti atitinkamas įstatymo pataisas. Pasak, A.Vaišvilos, “(...) valstybė turinti ne tik sukurti efektyviai žmogaus teises ginančias nuo neteisėto valdžios ar asocialaus individo kėsimosi teises procedūras ir priemones, bet ir pagelbėti asmeniui realiai pasinaudoti savo teisėmis”¹⁰³. Nuo 1995 pareiškėjai buvo mokama ne visa senatvės pensija, tačiau buvo pažeidžiami ne tik pareiškėjos, bet ir kitų visuomenės individų, kurių santykius reguliavo įstatymas, teisės.

Visuomenės pasitikėjimas teismais sumažėjo. Šį faktą pabrėžė ir LR Teismų tarybos pirmininkas V. Greičius, šių metų balandžio 28 dieną surengtoje spaudos konferencijoje. Pasisakydamas apie teismų veiklą bei apžvelgdamas paskutiniųjų metų ataskaitas pirmininkas apgailestavo dėl pirmosios instancijos teismų darbo ir pareiškė, kad pirmosios instancijos teismai tam tikrais atvejais nesugeba apsaugoti LR Konstitucijoje įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių bei užtikrinti visuomenės stabilų gyvenimą¹⁰⁴. Tarybos pirmininkas nepažymėjo konkrečių priežasčių, tačiau pabrėžė faktą dėl nevienareikšmių teismų ginčo sprendimo vertinimų. Manytina, kad viena iš pagrindinių priežasčių dėl ko pirmosios instancijos teismai negali palaikyti stabilaus visuomenės gyvenimo bei apsaugoti žmogaus teisių yra didelis darbo krūvis. Žemiau pateikta lentelė atspindi 2005 teisėjų darbo krūvį:

[pakeitimo, 23 ir 32 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai](#) //Valstybės žinios, 2003 Nr.48-2133.

¹⁰³ Vaišvila A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*.-Vilnius: Litimo, 2000. –P.85.

¹⁰⁴ prieiga per internetą, www.infolex.lt, 2006-10-27 d.

Teismo indeksas	Teismas	Darbo krūvis	Darbo krūvis nagrinėjant baudžiamąsias ir civilines bylas	Baigta baudžiamųjų ir civilinių bylų	Teisėjų etatų skaičius	Bylų skaičius, tenkantis vienam teisėjo etatui
29	Mažeikių r.	81,93	56,27	3645	7	520,71
17	Jonavos r.	66,96	43,58	3389	8	423,63
02	Vilniaus m. 2	83,46	40,96	10443	25	417,72
01	Vilniaus m. 1	129,30	39,79	15944	40	398,60
06	Klaipėdos m.	99,27	38,10	13476	35	385,03
12	Akmenės r.	60,99	37,70	1537	4	384,25
11	Visagino m.	92,53	46,36	1917	5	383,40
13	Alytaus r.	87,57	35,63	5317	14	379,79
09	Druskininkų m.	66,17	36,89	1135	3	378,33
49	Ukmergės r.	76,08	31,72	2217	6	369,50
28	Marijampolės r.	83,58	36,91	4778	13	367,54
22	Kėdainių r.	62,93	37,37	3267	9	363,00
40	Šakių r.	56,08	35,64	1436	4	359,00
53	Vilkaviškio r.	66,41	35,29	1768	5	353,60
07	Šiaulių m.	93,01	34,28	6247	18	347,06
48	Trakų r.	54,12	34,19	2387	7	341,00
21	Kauno r.	57,30	36,58	3039	9	337,67
35	Radviškio r.	81,49	36,16	2018	6	336,33
47	Telšių r.	78,20	32,46	1986	6	331,00
50	Utenos r.	95,53	32,53	1982	6	330,33
52	Vilniaus r.	56,31	32,31	3631	11	330,09
34	Prienuų r.	52,28	31,45	1311	4	327,75
05	Kauno m.	85,67	33,73	17596	54	325,85
25	Kretingos r.	50,33	32,53	1627	5	325,40
33	Plungės r.	52,50	34,36	1940	6	323,33
03	Vilniaus m. 3	75,26	30,09	6760	21	321,90
08	Panevėžio m.	86,34	33,31	7155	23	311,09
04	Vilniaus m. 4	55,48	31,36	1546	5	309,20
15	Biržų r.	123,58	35,71	1227	4	306,75
26	Kupiškio r.	53,84	28,46	904	3	301,33
24	Klaipėdos r.	53,94	29,73	1798	6	299,67
43	Šilutės r.	57,57	29,60	2663	9	295,89
36	Raseinių r.	53,90	28,58	1472	5	294,40
39	Šalčininkų r.	51,28	28,68	1443	5	288,60
46	Tauragės r.	74,40	27,65	1961	7	280,14
10	Palangos m.	40,20	25,77	1120	4	280,00
45	Švenčionių r.	57,49	29,04	1112	4	278,00
19	Jurbarko r.	48,06	26,02	1316	5	263,20
23	Kelmės r.	64,88	25,40	1045	4	261,25
37	Rokiškio r.	111,10	32,96	1563	6	260,50
18	Joniškio r.	57,45	24,97	1034	4	258,50
44	Širvintų r.	36,47	26,04	768	3	256,00
14	Anykščių r.	63,95	28,54	992	4	248,00
30	Molėtų r.	53,13	19,11	744	3	248,00
32	Pasvalio r.	82,90	35,06	990	4	247,50
31	Pakruojo r.	68,23	25,78	967	4	241,75
41	Šiaulių r.	42,89	23,09	1687	7	241,00
22	Kaišiadorių r.	65,03	26,20	1430	6	238,33

3 lentelė. Lietuvos teismų darbo krūvis.¹⁰⁵

¹⁰⁵ Lentelė sudaryta pagal informaciją pateiktą <http://www.infolex.lt/portal/start.asp?act=news&Tema=39&str=15709>

Apibendrinus aukščiau išdėstytą praktinį pavyzdį, visų pirma, pabrėžtina, kad teismo, kaip už teisėtumo stiprinimą valstybėje atsakingos institucijos, teisės socialinių funkcijų įgyvendinimas yra labiau apribotas, negu teisėkūros subjektų. Netgi suvokiant žmogaus teisių pažeidimo visuomenėje faktą bei nukrypimus nuo visuomenėje susiformavusio stabilaus gyvenimo, teismas (teisėjas) negali savarankiškai šalinti išryškėjusių nukrypimų. Tam reikalinga visuomenės individų iniciatyva siekti teisingumo. Tai reiškia, kad teismai įgyvendina teisės socialines funkcijas reaguodami į tuos visuomenėje išryškėjusius nukrypimus, atsiradusius visuomeniniuose santykiuose, kurios visuomenės individai savarankiškai suvokia kaip nepageidautinus, trukdančius jiems formuoti socialinę teisinę valstybę. Piliečio iniciatyva kreiptis į teismą dėl pažeistos teisės yra labai svarbi. Būtent šis kreipimasis dėl atrasto nukrypimo trukdančio individams (socialinėms grupėms) formuoti savo santykius socialinės teisinės valstybės kūrimo link, sudaro pagrindą teismams teigiamai veikti visuomenėje vykstančius socializacijos procesus.

Stiprindamas teisėtumą teisėjas privalo nuolat stebėti bei vertinti visuomenėje vykstančius socialinius procesus bei pasireiškiančius nukrypimus nuo „teisingo elgesio“. Tai būtina tam, kad sprendžiant ginčą galima būtų efektyviau užtikrinti žmogaus teisių apsaugą, skatinti visuomenės gyvenimo kokybės raidą. Teisėjai galės išvengti dalį problemų susijusių su teisės socialinių funkcijų įgyvendinimu, jeigu savo veikloje įgys pasitikėjimą, nebus abejingi teisingumui bei teisinei kultūrai.

IŠVADOS

1. Į elgesio taisyklę pretenduojančio intereso (idėjos) tikslas žmogaus sąmonėje negali būti siejamas vien su savanaudiško ekonominio tikslo siekimu, o privalo būti susijęs su visuomenės tvarkos, keliančios žmogui pasitikėjimą, kūrimu. Jeigu tarp individų (socialinių grupių) pagarba žmogaus teisėms, teisingumui, artimojo naudai išnyksta ir į pirmą vietą iškeliamos tokios vertybės kaip asmeninis interesas ar savanaudiškas ekonominis tikslas, įvairios griovimo tendencijos automatiškai parsveria visuomenės sutelktumo stiprinimo tendencijas bei sudaromos prielaidos neigiamos socialinės patirties vystymuisi.

2. Pagrindinės asmenybės socializacijos problemos Lietuvoje, darbo autoriaus manymu, yra glaudžiai susijusios su teisės socialinių funkcijų šalyje įgyvendinimo problemomis. Būtent asmenybės socializacijos procese piliečiai perima elgesio modelius, socialinę patirtį. Jeigu iš kartos į kartą bus perimama besivystanti neigiama socialinė patirtis, faktiškai nebus įmanoma teigiamai įgyvendinti teisės integracijos, teisinės socializacijos funkcijų, palaikyti visuomenės stabilų gyvenimą bei sukurti visiems keliančią pasitikėjimą tvarką.

3. Svarbios yra problemos iškylančios individo socialinės integracijos į suaugusių visuomenę kelyje, ypač patenkant į neigiamą socialinę aplinką. Šis faktas labiausiai atsispindi pelno siekiančiose organizacijose, kur žmogaus sąžinė bei noras įgyvendinti teisingumą yra mažiau svarbus negu bendrovės pelno siekis. Karjeros siekimas bei pasisiekimo darbe įgijimas tampa įmanomas tik perimant individą veikiančios socialinės grupės mąstymo stereotipus. Prisidedant prie jį supančios aplinkos individas dažnai pasirenka klaidingą kelią, taip sudarydamas prielaidas problemų plėtojimui.

4. Plėtodamas savo mintis darbo autorius paryškina vienos iš pagrindinių teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo LR Seimo vykdomojoje teisėkūroje problemų, o būtent problemas iškylančias nesant pasitikėjimui tarp visuomenės (socialinių grupių) ir įstatymo leidėjo. Pabrėžiama pačios teisinės idėjos sukūrimo tikslo svarba, kuri privalo būti siejama su teisingumo įgyvendinimu bei visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos kūrimu. Kitaip teisinė idėja ateityje virtus visiems privaloma elgesio taisykle negalėtų patenkinti moralinių visuomenės poreikių ir prisidėti prie socialinės teisinės valstybės kūrimo.

5. LR Seimo kontrolierių veikloje pagrindinės teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo problemos išryškėja nesant bendradarbiavimui tarp Seimo kontrolierių ir teisėkūros subjekto. Seimo kontrolieriai negali be teisėkūros subjekto pagalbos pašalinti

atrastą teisės normoje nukrypimą. Siekiant teigiamai paveikti visuomenėje vykstančius socializacijos procesus būtina atrastą išryškėjusį nukrypimą pašalinti.

6. Problemos kontrolierių veikloje taip pat atsiranda nagrinėjant individų pateikiamus skundus bei teikiant siūlymus dėl individų elgesio. Tiriant asmenų (socialinių grupių) pateiktus skundus dėl valstybės institucijos veiksmų, kontrolierius privalo veikti instrumentiškai, siekiant išgauti teigiamų pokyčių tiriamo individo elgesyje. Tokiu būdu efektyviau įgyvendinama teisės integracijos funkcija. Formuojant individe vertybes, automatiškai yra palaikomas visuomenės stabilus gyvenimas.

7. Kalbant apie teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo problemas teismų sistemoje, visų pirma pabrėžiama, kad teismo, kaip už teisėtumo stiprinimą valstybėje atsakingos institucijos, teisės socialinių funkcijų įgyvendinimas yra labiau apribotas, negu teisėkūros subjektų. Netgi suvokiant žmogaus teisių pažeidimo visuomenėje faktą bei nukrypimus nuo visuomenėje susiformavusio stabilaus gyvenimo, teismas (teisėjas) negali savarankiškai šalinti išryškėjusių nukrypimų. Tam reikalinga visuomenės individų iniciatyva siekti teisingumo. Individo iniciatyva kreiptis į teismą dėl pažeistos teisės yra labai svarbi. Būtent šis kreipimasis dėl atrasto nukrypimo trukdančio individams (socialinėms grupėms) formuoti savo santykius socialinės teisinės valstybės kūrimo link, sudaro pagrindą teismams teigiamai veikti visuomenėje vykstančius socializacijos procesus.

8. Problemos susijusios su teisėjo asmenybės socializacija taip pat yra svarbios. Teisėjas, nesuvokiantis savo veiklos svarbos, ar tapęs priklausomas nuo politinės įtakos, negalės prisidėti prie teisėtumo visuomenėje stiprinimo. Teisėjo asmeninė patirtis susiformuos neigiama linkme. O tai reikš, kad teisėjas nesugebės tinkamai išvelgti nukrypimo, atsiradusio socialiniame santykiyje ir prisidėti prie teisingumo įgyvendinimo.

9. Darbo autorius daro išvadą, kad teisėkūros subjektas, teismai bei teisės taikymo institucijos, galės išvengti dalies problemų susijusių su teisės socialinių funkcijų įgyvendinimu, jeigu savo veikloje įgys pasitikėjimą, nebus abejingi teisingumui bei atsižvelgs į sociologinių tyrimų, atliktų šalyje, išvadas. Pagrindinį dėmesį sukonzentravus į visiems keliančios pasitikėjimą tvarkos visuomenėje kūrimą bei išsaugojimą, galima būtų racionaliau išspręsti visuomenėje egzistuojančias problemas. Būtent sociologinių tyrimų išvados parodo žmonių nuomonę visuomenei rūpimu klausimu. Ypač teisėkūros subjektas, prieš reguliuodamas atitinkamą socialinį santykį, galėtų atlikti sociologinius tyrimus ir sužinoti piliečių nuomonę rūpimu klausimu. Tai leistų išspręsti dalį teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo šalyje problemų.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos Respublikos ir užsienio šalių įstatymai, kiti norminiai aktai bei priegigos per internetą:

1. [http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Administrative_law_and_justice/Texts_&Documents/Recommendation\(84\)15.asp](http://www.coe.int/T/E/Legal_affairs/Legal_co-operation/Administrative_law_and_justice/Texts_&Documents/Recommendation(84)15.asp)
2. <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>
3. Lietuvos Respublikos Seimo kontrolierių įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės žinios.2004, Nr.170-6238.
4. Lietuvos Respublikos Viešųjų ir privačių interesų derinimo valstybinėje tarnyboje įstatymo pakeitimo ĮSTATYMAS // Valstybės žinios. 2000, Nr. 18-431.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo įstatymo pakeitimo ir papildymo įstatymas// Valstybės Žinios. 1996, Nr. 73-1749;
6. Lietuvos Respublikos teismų įstatymo pakeitimo įstatymas // Valstybės Žinios. 2002, Nr. 17-649;
7. Lietuvos Respublikos [Valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 24 straipsnio pakeitimo, 23 ir 32 straipsnių pripažinimo netekusiais galios ĮSTATYMAS](#) //Valstybės žinios, 2003 Nr.12-437.
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002-11-25 Nutarimas “[Dėl Lietuvos Respublikos diplomatinės tarnybos įstatymo 69 straipsnio 2 dalies, Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 4 straipsnio \(2000 m. kovo 16 d. redakcija\) 1 dalies 9 punkto ir Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 2 straipsnio \(1999 m. gruodžio 16 d. redakcija\) 1 dalies 5 punkto bei 23 straipsnio \(1994 m. gruodžio 21 d., 2000 m. gruodžio 21 d., 2001 m. gegužės 8 d. redakcijos\) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai](#)” //Valstybės žinios, 2002 Nr.113-5057.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 05 13 sprendimas “[Dėl Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo prašymo ištirti, ar Lietuvos Respublikos valstybinių socialinio draudimo pensijų įstatymo 24 straipsnio pakeitimo, 23 ir 32 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai](#)” //Valstybės žinios, 2003 Nr.48-2133.
10. <http://www.lit.litlex.lt/Nutartys/cnut/1999/c3k-3-92.doc>
11. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo administracinė byla Nr.A-814-03.
12. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo administracinė byla Nr. A⁵-264/2003.

prieigos per internetą:

13. www.infolex.lt
14. <http://ec.europa.eu/public>
15. www.ecsocman.edu.ru
16. www.krugosvet.ru
17. www.lrytas.lt
18. www.lrs.lt
19. <http://www.lrkt.lt/>
20. <http://www.lrinka.lt>
21. <http://www.lrski.lt>
22. www.socmin.lt
23. www.smm.lt
24. www.sti.lt
25. <http://www.sti.lt/europa/IIIIdalis.pdf>
26. <http://www.vaistai.lt/lvs/>
27. <http://pl.wikipedia.org/wiki/osobowo>

Specialioji literatūra ir kitos publikacijos

1. Aristotelis. *Rinktiniai raštai* – Vilnius: 1990.
2. Baublys L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai* – Vilnius: MRU, 2005.
3. Grincevičienė V. *Ugdymo dalyvių požiūris į dabarties mokyklą (socialinis pedagoginis aspektas)*. Daktaro disertacija – Vilnius: 1998.
4. Hayek F. A. Von. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė, III, Laisvosios visuomenės politinė tvarka* – Vilnius: Eugrimas, 1999.
5. Hayek F. A. Von. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė, II, Socialinio teisingumo mirażas* – Vilnius: Eugrimas, 1998.
6. Hayek F. A. Von. *Teisė, įstatymų leidyba ir laisvė, I, Taisyklės ir tvarka* – Vilnius: Eugrimas, 1998.
7. Juodaitytė A. *Socializacija ir ugdymas vaikystėje* – Vilnius: Petro ofsetas, 2003.
8. Kelsen H. *Grynoji teisės teorija*.- V.: Eugrimas, 2002
9. Krumm V. *Pedagoginė mokytojų ir tėvų kooperacija* – Vilnius: 1993.
10. *Kad valdžios įstaigos tarnautų žmonėms* – Vilnius: Leidinys, Leidybos įmonė „Kriventa“, 2005.
11. *LR Konstitucijos komentaras / atsakingas redaktorius K. Jovaiša* – Vilnius: Teisės institutas. 1 d.. 2000.

12. Matulionis A. V. *Sociologija* – Vilnius: Homo Liber, 2003.
13. *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 2002 – 2003 m.*, Vilnius, Jungtinių tautų vystymai programa, 2003.
14. *Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje 1995 m.*, Vilnius, Jungtinių tautų vystymai programa, 1995.
15. Pranevičienė B. *Kvaziteismai administracijos kontrolės sistemoje* – Vilnius: LTU, 2003.
16. *Socialinis ugdyimas: mokyklos ir šeimos bendradarbiavimas II, Respublikinės mokslinės patirties konferencijos straipsnių rinkinys*, VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2002.
17. Spruogis E., *Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos*, Daktaro disertacija santrauka, Vilnius, 2002.
18. Šileikis E. *Alternatyvi konstitucinė teisė* – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
19. Šlapkauskas V. *Teisės sociologijos pagrindai* – Vilnius: MRU, 2004.
20. Šlapkauskas V. *Pasitikėjimas – teisės socialinio veiksmingumo veiksnys*. Jurisprudencija, 2002, 24 (16).
21. Šlapkauskas V. *Teisės socialinio veikimo modeliavimas ir jo ribos*. Jurisprudencija, 2004, t. 51 (43).
22. Vaišvila A. *Etatizmas – konceptuali teisinės reformos kliūtis* // Justitia, 1997. Nr.3
23. Vaišvila A. *Teisės teorija* – Vilnius: Justitia, 2000.
24. Vaišvila A. *Teisė kaip visuomeninė sutartis* // Kriminalinė justicija, 1997. Nr.7,8.
25. Vaišvila A. *Žmogaus teisių realybė – teisinės valstybės esaties matas. Tarptautinės konferencijos medžiaga*. Vilnius, LTŽC, 1996.
26. Vaišvila A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje* – Vilnius: Litimo, 2000.
27. Vansevičius S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
28. Jan Paweł II, *Pamięć i tożsamość*, Kraków, Znak, 2005.
29. Lang W., Wróblewski J., Zawadzki S., *Teoria państwa i prawa* – Warszawa, 1986.
30. Papież Jan XXIII, *Encyklika o prawach człowieka Pacem in terris*,
http://www.nonpossumus.pl/encykliki/Jan_XXIII/pacem_in_terriss/wstep.php#p002#p002
31. Redelbach A., Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii państwa i prawa*, Warszawa, 1994.
32. Андреева Г. М. *Социальная психология*. Москва. Аспект пресс.1998.
33. Государство и право. 2001. №9.-p.109. *Доступ граждан к правовой информации как условие развития правосознания и формирования правовой культуры (по материалам международных “круглых столов”)*.
34. Лифшиц Р.З. *Теория права*. Москва, 1994.
35. Подгурецкий А. *Очерк социологии права*. Прогресс. Москва. 1974.

36. Усова Е. И. *Социология права*. Курс лекций. Гомель. 2003.

SANTRAUKA

Šiame darbe autorius nagrinėja teisės socialines funkcijas ir jų įgyvendinimo Lietuvoje problemas. Atskirai išanalizuojama socialinė teisės paskirtis bei teisės ir teisės socialinių funkcijų atskiros kategorijos. Pabrėžiama, kad kuriant socialinę teisinę valstybę, būtina rūpintis ne tik ekonominiais interesais, bet ir visuomenės moraliniu bei etiniu ugdymu, kuris sudaro pagrindą teigiamo socialinio elgesio formavimuisi.

Iškeliamos pagrindinės asmenybės socializacijos problemos Lietuvoje, kurios, darbo autoriaus manymu, yra glaudžiai susijusios su teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo šalyje problemomis. Pabrėžiama, kad pagrindinės problemos iškyla pirminėje asmenybės socializacijoje nuo to, kad šalies piliečiai, susikūrusios socialinės ir politinės grupės, per mažai dėmesio skiria teisingumo įgyvendinimui bei pagarbos žmogaus teisėms visuomenėje formavimui. Ne mažiau svarbios išlieka problemos išryškėjančios individo socialinės integracijos į suaugusiųjų visuomenę kelyje. Ypač teigiamo socialinio elgesio pasirinkimo problemos, kurios pasireiškia individui patenkant į neigiamą socialinę aplinką.

Nagrinėjant Lietuvos Seimo veiklą pabrėžiama, kad tarp visuomenės ir įstatymo leidėjo turėtų būti nuolat palaikomas glaudus ryšys, pasireiškiantis „atviro“ dialogo forma, vyraujant tarpusavio pasitikėjimui ir supratimui. Be to, darbo autorius ypatingą dėmesį bando atkreipti į teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo teisėkūros subjekto veikloje problemų sprendimo būdą. Jo nuomone, pašalinti iškilusias problemas, įstatymo leidėjas gali atsižvelgęs į sociologinių tyrimų, atliktų šalyje, išvadas arba savarankiškai inicijuojant apklausas.

Nagrinėjant teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo teismų sistemoje problemas, visų pirma pabrėžiama, kad teismo, kaip už teisėtumo stiprinimą valstybėje atsakingos institucijos, teisės socialinių funkcijų įgyvendinimas yra labiau apribotas, negu teisėkūros subjektų. Netgi suvokiant žmogaus teisių pažeidimo visuomenėje faktą bei nukrypimus nuo visuomenėje susiformavusio stabilaus gyvenimo, teismas (teisėjas) negali savarankiškai šalinti išryškėjusių nukrypimų. Tam reikalinga visuomenės piliečių iniciatyva siekti teisingumo.

Apžvelgdamas teisės socialinių funkcijų įgyvendinimo LR Seimo kontrolierių veikloje problemas darbo autorius konstatuoja, kad kontrolieriai be teisėkūros subjekto pagalbos negali pašalinti atrastą teisės normoje nukrypimą. Vien tik nukrypimo atradimas, kaip fakto konstatavimas yra nepakankamas siekiant teigiamai paveikti visuomenėje vykstančius socializacijos procesus, todėl šalinant išryškėjusias problemas būtinas glaudus LR Seimo kontrolierių ir teisėkūros subjektų bendradarbiavimas.

Darbo autoriaus nuomone, būtent stiprios ir pajėgios, sugebančios „nepasiduoti“ įvairioms griovimo tendencijoms bendruomenės kūrimas, padės išvengti išsisknijusių problemų, susijusių su teisės socialinių funkcijų įgyvendinimu.

SUMMARY

In this work author analyses social functions of law and their realization in Lithuania. Social destination of law and separate ranges of social functions of law are analyzed separately. It is emphasized, that for building social, juridical country is necessary to care not only about economical interests, but also moral and ethical nature of society, which makes a base for positive formation of social behavior.

Author highlighted the key problems of person's socialization in Lithuania. In his opinion they are closely connected to implementation of social functions of Law. It is emphasized that main problems in person's primary socialization exist because the state's citizens forming social and political groups do not give enough attention for moral conscience and respect for human rights society. No less important remain problems that appear in individual's social integration into adult's society on the road, specifically problems of positive social behavior choice, which become evident when individual gets into negative social entourage.

Analyzing the work of Lithuanian "Seimas" it is amplified that there must be a tight link between society and legislator which is in the form of open dialogue with domination of reciprocal trust and understanding. Beside that, author gives a special attention to the solution to the problems of implementation of functions of social Law in law – creative party activity. In his opinion a legislative person can solve these problems if he consults conclusions of social investigations accomplished in the country or initiate interrogations by himself.

Studying the problems of implementation of social functions of Law in system of courts, first of all is amplified that courts as institutions responsible for legality's consolidation in the country, implementation of social functions of law is more restricted than law – creative parties. After realizing the fact of human rights breach in society and some kind of deflections from stable life settled in society, the court (judge) cannot remove risen problems by himself. An initiative of society's citizens for endeavouring the justice is needful.

Overlooking the problems of implementation of social functions of Law in LR "Seimas" controllers activity, author states that controllers without the help of law – creative party can not eliminate deflection that was discovered in the rule. Discovering a deflection as a statement of fact is not enough for aiming to affect positively the processes of socialization that run in society, therefore close cooperation in elimination of risen problems is necessary.

The author believes in creation of community that is precisely strong and fit “not to give up” to varying tendencies of destruction, and that will help to avoid rooted problems that are associated with realization of social functions of Law.

Darbas baigtas 2006-12-01 d.

Renatas Ivanauskas